

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра теоретичної психології

**ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРОФЕСІЙНЕ
САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Марії АНДРУЩЕНКО

4 курсу, денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент
Віталій КАРПЕНКО

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент
Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« 1 » травня 2023 р., протокол № 11

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2023

АНОТАЦІЯ

Андрущенко Марія Андріївна. Вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення старшокласників

У роботі представлено теоретико-емпіричне дослідження специфіки впливу гендерних стереотипів на професійне самовизначення учнів старших класів. Метою дослідження є вивчення особливостей процесу вибору майбутньої професії та розгляді факторів що впливають на його протікання, зокрема впливу гендерних стереотипів. Дослідження проводилось на основі аналізу літературних джерел та опитування старшокласників.

У результаті проведеного емпіричного дослідження здійснено описовий та порівняльний аналіз декількох груп досліджуваних відмінних за: статевими ознаками та самостійністю вибору професії. Також проведено факторний аналіз для виявлення основних факторів впливу та кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків між досліджуваними характеристиками.

Ключові слова: гендерні стереотипи, гендер, особистісне самовизначення, професійне самовизначення, психологія старшокласника, рання юність, внутрішні мотиви, зовнішні мотиви, фемінність, маскуліність.

Рецензент: Угрин О.Г.

ANOTATSIYA

Andrushchenko Mariya Andriyivna. The influence of gender stereotypes on the professional self-determination of high school students

The work presents a theoretical-empirical study of the specifics of the influence of gender stereotypes on the professional self-determination of high school students. The aim of the research is to study the peculiarities of the process of choosing a future profession and to examine the leading factors that affect its successful implementation, in particular the influence of gender stereotypes. The research was conducted based on an analysis of literary sources and a survey of high school students.

As a result of the empirical study, a descriptive and comparative analysis of several groups of subjects was carried out, differing in gender characteristics and the independence of choosing a profession. A factor analysis was also conducted to identify the main factors of influence, and a correlation analysis was carried out to identify the relationships between the investigated characteristics.

Keywords: gender stereotypes, gender, personal self-determination, professional self-determination, psychology of high school students, early adolescence, internal motives, external motives, femininity, masculinity.

Reviewer: Uhryn O.H.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА У ПСИХОЛОГІЇ	7
1.1. Теоретичні підходи до трактування поняття гендеру та гендерних стереотипів.....	7
1.2. Психологічні особливості старшокласників у контексті професійного самовизначення	12
1.3. Взаємозв'язок гендерних стереотипів та вибору професії.....	20
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	25
2.1. Процедура організації емпіричного дослідження: вибірка, методи і методики дослідження.....	24
2.2. Аналіз отриманих результатів	28
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів порівняльного аналізу	35
2.4. Аналіз та інтерпретація результатів факторного аналізу.....	43
2.5. Аналіз та інтерпретація результатів кореляційного аналізу.....	45
Висновки до розділу 2.....	46
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ... ..	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. У час прогресивного розвитку світу ми намагаємось встигати за швидким темпом змін та вдосконалення всього навколо. Проте не слід забувати, що ми як невід'ємна частина всього цього процесу також змінюємось при цьому адаптуючись до нових умов. Насправді, якщо аналізувати дані зміни під призмою вікової психології, найбільше вони впливають на підростаюче покоління, а саме підлітків. Особистість, яка ще не є повністю сформованою, а створює своє «Я» дуже легко піддається впливу стрімкої трансформації світу. Якщо порівнювати старшокласників п'ять років тому та старшокласників сьогодні, то одразу буде помітно істотну відмінність - сучасна молодь досягає особистісної зрілості швидше. Разом з тим проходження певних фаз розвитку та набуття особистісних характеристик у них також відбувається швидше. Змінився не лише темп формування внутрішніх характеристик молоді, ай спектр можливостей які перед ними постають. Адже погодьтесь, на сьогодні і нас є значно більше як соціальних так і професійних перспектив.

Одним із провідних формувань у період ранньої юності є самовизначення, як особистісне так і професійне. Вибір майбутньої професії є одним із найважливіших рішень у житті не лише старшокласників, а й кожної особистості.

Безсумнівно на його успішність впливає чимало чинників, проте більшість з них побудовані із наявних у нас та наших оточуючих певних стереотипів. Вони формуються у кожного з нас на основі певних установок, переживань, спостережень, особливостей виховання тощо. Стереотипи є дуже потужною формацією, яка впливає на нас та людей поруч, проте у них є тенденція перетворюватись протягом життя. Нажаль, роль стереотипів у нашому житті не змінюється настільки швидко як світ навколо.

Ми все ще досить чітко ділимо професії на «чоловічі» та «жіночі», та добре знаємо які професії підходять виключно дівчині чи хлопцеві. Наші

стереотипні судження створюють своєрідні рамки, котрі дуже часто обмежують як наше самовираження так і прийняття рішень, в тому числі і стосовно майбутньої професії.

Заглиблення у теоретичні відомості та дослідження впливу гендерних стереотипів на професійне самовизначення сучасної молоді, допоможуть детально проаналізувати взаємозв'язок обох явищ та виявити напрямки їх гармонійної взаємодії. Саме тому обрана проблематика дослідження є вельми актуальною як на даний момент так і в майбутньому.

Психолого-соціальні основи зазначеної проблеми становлять теоретичні та практичні напрацювання вчених: Г. Рубіна, Б.Еліот, Д. Змімеран, Ш. Бюлмер, К. Левіна, Г.С. Костюка, Бем С.

Аналіз розробленості проблеми вибору професії учнями старших класів в літературі, показав, що на сьогодні вже накопичено значний теоретичний і емпіричний матеріал з проблематики професійного самовизначення та гендерних стереотипів. Проте, досі недостатньо розкрито усі аспекти взаємовпливу та цих факторів у процесі вибору професії, що не дає змогу чітко простежити яку роль відіграють саме гендерні установки у процесі самовизначення.

Об'єктом дослідження цієї роботи є професійне самовизначення старшокласників.

Предметом дослідження цієї роботи є вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному розгляді взаємозв'язку гендерних стереотипів та процесу вибору майбутньої професії, а також їх роль у житті сучасних старшокласників.

Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти проблеми впливу гендерних стереотипів на професійне самовизначення молоді.
2. Виявити специфічні особливості як особистісного так і

професійного самовизначення.

3. Дослідити інтенсивність впливу гендерних стереотипів та провідних мотивів під час вибору професії.

Гіпотеза дослідження: 1. Припустимо, що хлопці є більш стереотипними аніж дівчата, а при виборі професію у них в основному домінують внутрішніми мотивами.

2. Припустимо що між особами котрі обрали професію самостійно та тим хто здійснив вибір під впливом інших немає статистично значимих відмінностей в таких категоріях: провідні мотиви вибору професії, рівень стереотипності, прояв фемінності та маскулінності.

3. Припустимо, що найбільший вплив на професійне самовизначення старшокласників здійснюють провідні мотиви вибору професії та гендерні особливості учнів.

4. Припустимо, що чим більш маскулінною є особистість, тим вищий рівень гендерної стереотипності у неї проявляється.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечується через використання методів та методичку, які відповідають меті і завданням дослідження.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I

РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА У ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Теоретичні підходи до трактування гендеру та гендерних стереотипів

Загальновідомо, що сучасне суспільство характеризується шаленим розвитком та постійними змінами, міняється не лише світ навколо а й самі люди. Одні сфери нашої життєдіяльності змінюються непомітно та миттєво: ми здобуємо нові знання та навички, на зміну старим поглядам та поняттям приходять більш прогресивні. Проте є й інші явища, які формуються протягом усього життя, а тому стали для нас чимось звичним та традиційним, такі якості роблять їх дуже стійкими до змін та деформацій. Одним із таких явищ є гендерні стереотипи.

Дослідження та аналіз проблематики поширення у суспільстві застарілих установок, зокрема стереотипів стосовно гендеру є відносно новою темою в психології, однак вона швидко набула популярності серед дослідників, а тому досить часто зустрічається в працях як зарубіжних так і вітчизняних науковців. Особливо ретельне вивчення даної проблематики простежується у психології, соціології, педагогіці та сексології.

Гендер – це соціокультурна характеристика, яка включає в себе певні ознаки та риси які суспільство приписує типовому чоловіку та жінці. На відміну від статі яка є біологічною та присутня у людини з народження, гендер набувається в процесі індивідуального розвитку та соціалізації.

Трактування поняття «гендер» є дуже широким і в більшості випадків ситуативним, адже має здатність змінюватись в залежності від зовнішніх чинників середовища. Проте незмінним залишається те, що він має під собою своєрідну модель поведінки чоловіків та жінок, котра визначається гендерними стереотипами[7].

Оскільки інтерес до теми гендерних стереотипів значно розширився серед вчених та дослідників, існує чимало різноманітних теоретико - методологічних підходів до трактування поняття гендеру. У той же час можна виділити декілька основних, котрі розглядають :

1. Гендер з погляду соціального феномену являє собою поняття, котре характеризується наголошенням на соціальній диференціації чоловіків та жінок відповідно до традицій патріархального суспільства. Згідно з такою ідеологією перевага та домінування чоловіків є очевидною у всіх сферах, а жінка відходить на другий план, здебільшого беручи на себе функцію благополучного продовження роду. До прихильників даного підходу відносять: Г. Рубіна, Т. Мельника, Н. Лавриненка, Е. Гідденса, А. Річа та інших [28];

2. Гендер з погляду культурного феномену являє собою відмінність між чоловіком та жінкою котру ми зустрічаємо різноманітних культурних джерелах. Про певні гендерні поняття та погляди ми часто дізнаємось із літературних творів, музичного та кінематографічного мистецтва, засобів масової інформації, реклами тощо, проте тут вони зображуються в більш уявній, інколи навіть фантастичній формі, котра часто буває ідеалізованою. Чималий вклад для формування даного підходу внесли такі науковці: Ю. Шабаліна, Б.Еліот, Д. Коновалов, В. Брайсон та інші[23].

3. Гендер з погляду когнітивного феномену трактується як тенденція поширеної думки співвідношення чоловіка чи жінки із певним набором особистісних рис та якостей. Таким же чином і функціонує не лише мислення особистості стосовно чоловіків і жінок загалом, а й ототожнення себе із одною із статей та корегування своєї поведінки відповідно до її вимог. Дослідженням даного підходу займались такі вчені: Д. Змімеран, Т. Бендас, Д. Маєрс та інші[5];

Дослідження гендеру є досить широкою та багатогранною галуззю котра продовжує розвиватись і сьогодні. Проблематика гендерних стереотипів – вже не перше десятиліття залишається одною із провідних тем, що безсумнівно привертає увагу науковців а й громадськості.

Гендерні стереотипи – це дуже стійкі уявлення, як суспільства так і окремого індивіда про відмінності чоловіка та жінки в поведінці, характері, особливостях життєдіяльності, особистісних рисах, ролі в сім'ї та соціумі. Зміст цих уявлень може диференціюватись в залежності від історичного періоду, місцезнаходження та соціального середовища, проте суть залишається незмінною, вони вказують як правильно мають поводитись ті особи, котрі належить до одної із статей [33].

Як вважають сучасні дослідники, застарілі трактування та розуміння рис притаманних чоловікам і жінкам суспільством все більше суперечать результатам сучасних наукових досліджень з питань даної проблематики. У зв'язку з цим актуальність ролі гендерних стереотипів у особистісному становленні та процесі соціалізації залишається незмінною. Тобто подібні установки та уявлення супроводжують нас протягом всього життя, і впливають не тільки на наші думки і дії, а й тим самим обмежують їх, шляхом диктування своїх правил та сценаріїв поведінки.

Детальний аналіз наукової літератури, дав можливість простежити, що більшість сучасних науковців здійснюючи класифікацію такого явища, як гендерні стереотипи виділяють декілька основних групи розподілу.

До першої групи зазвичай відносять стереотипи які акцентуються на поняттях маскулінності та фемінності.

Маскулінність – іншими словами «мужність». Даним терміном прийнято узагальнювати риси характеру, моделі поведінки, соціальні ролі зовнішні ознаки та особистісні якості котрі притаманні виключно особам чоловічої статі. Маскулінність демонструє образ типового «ідеального» чоловіка із усіма відповідними характеристиками. Так чоловік повинен бути сміливим, сильним,

впевненим, жорстким, тощо. Варто зазначити що даний образ не є цілком сталим, він може змінюватись в залежності від історичного періоду, географічного розташування, складу та особливостей певного суспільства [3].

Фемінність – або ж «жіночність», являє собою набір особистісних характеристик що включають: особливості характеру, індивідуальні риси та якості, способи поведінки та якості які є притаманні жіночій статі і створюють образ традиційно типової жінки. До прикладу жінка повинна бути ніжною, слабкою, емоційною, турботливою, тощо. Так же само як і поняття маскулінність, фемінність має здатність диференціюватись в залежності від суспільного середовища [20].

Наступну групу складають стереотипи котрі стосуються соціальних ролей особистості відповідно до приналежності до певної статі. У кожній сфері життєдіяльності, наприклад сімейній та професійній, чоловіки та жінки отримують суспільно очікувані від них ролі. Прийнято вважати, що у типового чоловіка повинні домінувати професійні ролі, котрі відповідають за успішну кар'єру професійний розвиток та прагнення до досягнення успіху. Стосовно жіночих ролей ситуація змінюється з точністю навпаки, існує значна перевага у сімейних, адже жінка в першу чергу це «дружина», «мати» та «берегиня домашнього тепла» [4].

Третя група включає стереотипи пов'язані із виключно професійною діяльністю та поділом професій на суто чоловічі та суто жіночі. Згідно із традиційними уявленнями чоловікам більш притаманні організаторські та керівні посади, або ж виконавчі котрі потребують важкої фізичної праці. У той же час як для жінок відводяться виконавчі та обслуговуючі посади. Варто зазначити, що дана група гендерних стереотипів найбільше піддається впливу змін, оскільки вже давно не є рідкістю зустріти жінку керівника чи чоловіка майстра б'юті сфери [11].

Останньою групою гендерних стереотипів є ті, які стосуються безпосередньо зовнішнього вигляду представників обох статей. Дана група визначає своєрідні межі привабливості та норми чоловіка та жінки. Сюди можна

віднести як анатомічні особливості так і стиль одягу, макіяж, зачіску, стрижку, аксесуари тощо. Історично склалось так, що більшість з них є нав'язаними індустрією моди, соціальними мережами, традиційними уявленнями, ідеалізованими еталонними образами та засобами масової інформації [1].

З одного боку гендерні стереотипи створюють жорсткі обмеження та диктують, що саме мають робити, як діяти, поводитись та виглядати представникам обох статей. Відповідно до цього особистість змушена адаптуватись до суспільних вимог аби бути прийнятою чи отримати схвалення оточуючих, позбавляючи себе права на самовираження та прояв своєї унікальності. Проте, з іншого боку наявність сталих уявлень про те, як бути чоловіком чи жінкою значно полегшує процес особистісної самоідентифікації, адже вже існує готовий шаблон дій, якостей і сценаріїв поведінки, який ти в подальшому можеш адаптувати під власні відчуття створюючи своя власне неповторне «Я».

Отже, гендер та гендерні стереотипи і сьогодні залишаються актуальною темою для численних досліджень. Немає жодних сумнівів, що дана проблематика потребує численних змін та фундаментальної трансформації, адже зачіпає такі сфери суспільно життя як особистісні характеристики чоловіка та жінки, їх соціальні ролі, особливості поведінки, зовнішній вигляд професійний та індивідуальний розвиток. Безперечно хибною є і думка про те, що гендерні стереотипи, як суспільне явище веде за собою виключно негативні та потребує знищення. Так же само як звичні суспільні норми, упередження та цінності, гендерні стереотипи потребують ґрунтовних змін але вони є необхідною структурою для самовизначення особистості, формування базових понять та процесу гендерної самоідентифікації.

1.2. Психологічні особливості старшокласників в контексті їх професійного самовизначення

Прийнято вважати, що період ранньої юності, котрий припадає на 15-17 років, є своєрідним переходом між дитинством та дорослим життям. Саме цей вік є одним із найважливіших та найскладніших у житті кожної людини, адже перед старшокласником постає чимало завдань та випробувань. Перехід у старші класи не лише робить юнаків та юнок дорослішими, ай покладає на їхні плечі пошук себе, особистісне становлення та самовизначення, а також вибір майбутньої спеціальності.

Рання юність – є віковим періодом, котрий завершує формування фізіологічної зрілості особи та розпочинає процес набуття соціальної зрілості, яка готує молоду особу до початку самотійного та дорослого життя [34].

Дослідження психологічних особливостей осіб в період юнацтва зустрічається в численних концепціях та теоріях як зарубіжних так і вітчизняних вчених : Шарлота Бюлмер, Стенлі Хол, Арнольд Гезел, Жан Піаже, Зигмунд Фрейд, Ерік Еріксон тощо. Безсумнівно, згадуючи внесок попередньо перелічених науковців, не слід забувати про німецько-американського психолога Курта Левіна. Відповідно до його тверджень у становленні особистості вирішальну роль відіграють не лише внутрішні психологічні особливості індивіда, а й вплив його навколишнього середовища, що включає сім'ю, друзів та інші соціальні інститути. Відповідно до цього гармонійна взаємодія та єдність обох складових визначають успішність самостановлення та якість психологічного простору особистості [36].

Провідною у старшокласників виступає навчально-професійна діяльність, що значно підвищує рівень мотивації та цікавості до навчального процесу. Дані зміни пояснюються формуванням нової мотиваційною структури та розвитком більш усвідомленого ставлення до здобуття нових знань. Учні акцентують увагу

на предметах пов'язаних із майбутньою професією або ж на тих, котрі їх думку будуть корисними в майбутньому [9].

Характер молодих людей також піддається відповідним змінам, такі риси як: відповідальність, наполегливість, сила волі, витримка, критичність та самоконтроль формуються цілком усвідомлено.

Згідно з поглядами Г.С. Костюка, одним із центральних аспектів психічного розвитку юнаків і юнок є стрімкий розвиток та дозрівання їхньої інтелектуальної сфери. Мислення стає не лише більш усвідомленим, а й переходить до вищих рівнів здобуваючи такі характеристики як абстрагування та узагальнення.

Якщо розглядати старшокласника під призмою когнітивних змін, то слід зазначити, що даний період характеризується стрімким розвитком творчої уяви та покращенням процесу запам'ятовування завдяки підвищенню продуктивності пам'яті тощо. На перший погляд може здатись що інтелектуальний розвиток юних людей заключається в зміні та перетворенні певних властивостей розуму, проте суть цих процесів полягає виключно в формуванні власного, індивідуального стилю мислення [19].

Як уже згадувалось раніше, чимало дослідників стверджують, що самовизначення, як професійне так і особистісне є центральним новоутворенням в період ранньої юності.

Щодо особистісного самовизначення, то у сучасній психології воно визначається, як процес визначення старшокласником свого місця у світі та суспільстві, формування власної життєвої позиції, цінностей принципів та поглядів. Одною із провідних сфер, яка зазнає значних змін є соціальні ролі особистості, адже їх ряд стає значно ширшим та більш соціально-диференційованими.

Разом із тим деякі фахівці в сфері психології зауважують, що в старшому шкільному віці формується не саме самовизначення, а скоріше психологічна готовність особистості до самовизначення, котра включає:

1. Достатній рівень сформованості відповідних психологічних структур таких як самосвідомість та самоідентифікація ;
2. Володіння розвиненим особистісним розумінням власних ціннісних орієнтацій та стійких моральних засад;
3. Наявність індивідуальності, яка становлюється шляхом всебічного розвитку людини та її безпосереднього пізнання своїх вмінь, інтересів та особливостей [13].

Цілковита готовність молодшої людини до самовизначення є своєрідним індикатором особистісної зрілості, котрий сигналізує про здатність особи максимально ефективно реалізувати свій внутрішній потенціал.

Якщо брати до уваги професійне самовизначення старшокласників, то слід зазначити, що воно являє собою процес професійної орієнтації, що включає вибір напрямку та спеціалізації майбутньої професії відповідно до своїх здібностей, інтересів, бажань та потреб.

Судження про те що зміст професійного самовизначення криється лише в виборі професії є безсумнівно помилковим, оскільки воно супроводжує нас не лише на початку, а й впродовж усієї трудової діяльності. Всебічний розвиток, кар'єрний ріст, самореалізація, вдосконалення своїх особистісних та професійних навичок є невід'ємною частиною професійного самовизначення особистості.

Загалом, професійне самовизначення піддається впливу цілого ряду соціально-психологічних факторів, а саме: соціально – економічному становищі, взаємодії із соціальними інститутами, особливостями вікового періоду та характеру , соціокультурне оточення, особистісний розвиток, провідні мотиви тощо. Звідси і випливає твердження, що такі чинники як : неблагополучні сім'ї чи умови проживання, успішність в навчанні і стосунки як з вчителями так і однокласниками, низький рівень усвідомленості вибору сприяють дуже ранньому професійному самовизначенню. Досить часто індикатором не усвідомленого вибору професії є відсутність аналізу даного процесу. Так

трапляється тоді, коли старшокласники керуються здебільшого престижністю професії та умовно ділять їх на «хороші» та «погані».

Дуже тривале, ретельне і затягнуте самовизначення також не є хорошим показником оскільки воно може сигналізувати про незрілість особистості та не сформованість власного «Я», думки, інтересів, поглядів, тощо[35].

Як вважає А. Василюк, серед вище перелічених категорій, провідною та найпотужнішою вступають все ж домінуючі мотиви, а точніше мотивація особистості відносно вибору професії. Загалом в науковій літературі виділяють два провідні мотиви вибору професії : внутрішні та зовнішні [37].

Внутрішні мотиви пов'язують із почуттями та відчуттями людини на основі її внутрішньо індивідуальних особливостей. Дана група мотивів в свою чергу поділяється на індивідуально значущі мотиви та соціально значущі мотиви. Перші мають під собою особисту значимість роботи, те чи подобається людині зміст праці, чи отримує вона задоволення від професійної діяльності, чи здатний даний вид діяльності задовольнити усі особистісні потреби, в тому числі і потребу в саморозвитку та самореалізації. Щодо внутрішніх соціально значущих мотивів то їх суть криється у суспільній значимості професії, те чи приносить вона користь громадськості, чи є суспільно схвальною та чи задовольняє потребу в соціальних контактах. Так чи інакше внутрішні мотиви вибору майбутньої професійної діяльності базуються виключно на індивідуальних потребах людини та отриманні задоволення від праці, що в свою чергу зумовлює високу ефективність трудової діяльності без використання зовнішнього тиску[38].

Процес формування внутрішніх мотивів супроводжується усвідомленими роздумами учнів на питання: «Чого я хочу?» базуючись на провідних особистісних потребах та « Що я повинен?», розуміючи і приймаючи обов'язання які перед ним повстануть стосовно себе та інших.

Зовнішні мотиви першочергово пов'язують із результатами трудової діяльності, на основі їх якісних характеристик виділяють позитивні та негативні зовнішні мотиви вибору професії. Позитивна мотивація включає матеріальну

винагороду, можливість отримати підвищення посади чи соціального статусу, похвалу та схвалення як колективу так і керівництва, і обов'язково сюди слід віднести престижність професії. Щодо негативних мотивів, то їх прояв реалізується через безпосереднє застосування примусу, конструктивної та деструктивної критики, покарань, обмежень, штрафів, стягнень та й інших негативних впливів.

Під час формування зовнішніх мотивів учень має відповісти на питання «Що я можу?» під призмою критичної оцінки своїх можливостей у відповідності до вимог професії; та «Що від мене треба?» усвідомлюючи вимоги суспільства відносно представника певної професії.

При професійному самовизначенні найбільш ефективнішим є домінування внутрішньої індивідуальної та зовнішньої позитивної мотивації, адже таке поєднання не лише забезпечить успішність процесу вибору професії, а й стане надійним фундаментом для побудови кар'єри, всебічного особистісного розвитку, самореалізації та результативної трудової діяльності.

Існує також безліч інших мотивів які також відіграють дуже вагомую роль при виборі професійної діяльності. Слід зазначити, що далеко не всі вони є потужними та впливають на усіх однаково, проте, виділяють ряд найпоширеніших, до них можна віднести:

1. Мотиви пов'язані із фінансами – прагнення отримувати високу оплату праці для забезпечення комфортного життя.
2. Мотиви пов'язані із хобі та інтересами – прагнення отримувати задоволення від праці та мати цікавість розвиватись в даній спеціалізації.
3. Мотиви спрямовані на побудову кар'єри – прагнення до розвитку, професійної самореалізації, просування по службі.
4. Мотиви пов'язані із здатністю приносити користь іншим – бажання своєю професійною діяльністю допомагати людям та вносити в суспільство зміни на краще.

5. Мотиви спрямовані на стабільність – прагнення стабільності в житті, що безпосередньо забезпечується хорошою роботою та стабільною заробітною платою.
6. Мотиви пов'язані із психологічним комфортом – прагнення перебувати в оточенні здорового психологічного клімату та адекватних міжособистісних відносин.
7. Мотиви навчання та розвитку – бажання навчатись, розширювати межі власної компетенції та розвиватись для різносторонньої самореалізації [24].

Насправді значущість вище зазначених мотивів може змінюватись відповідно до особистісних характеристик, потреб та моральних цінностей людини.

В науковій літературі не одноразово згадується, що центральним аспектом самовизначення учнівської молоді є завершення формування і становлення самосвідомості.

Самосвідомість – це здатність особистості усвідомлювати та відносно об'єктивно оцінювати себе, своє життя та місце в світі через аналіз власних думок, мотивів, цінностей, переконань, тощо [6].

Основною особливістю юнацької самосвідомості є те що воно в першу чергу проявляється в потребі підлітка оцінити свої особистісні властивості під призмою конкретних ситуацій, життєвих позицій та цілей. Показником сформованості даної характеристики є цілісне і гармонійне уявлення про себе та своє істинне «Я». Загалом даний процес потребує взаємодії трьох провідних компонентів, а саме:

- Когнітивного, або іншими словами пізнавального, котрий включає базові знання про себе як про особистість, тобто свої сильні та слабкі сторони, якості, вміння та індивідуальні особливості.
- Емоційний – відповідає за розуміння власних емоцій, почуттів та переживань, і безпосередньо особливостей їх прояву.

- Поведінковий – не лише поєднує в собі вище зазначені компоненти, а й формує уявлення у старшокласників про те ким вони є насправді, на що вони здатні та чим цінні [16].

Аналізуючи роботи сучасних вчених, виникає думка, що формування самосвідомості є рушійною силою особистісного розвитку молоді, оскільки саме завдяки їй людина пізнає себе як щось унікальне, неповторне, індивідуальне та відмінне від інших. Також, слід зазначити, що в контексті свого становлення, самосвідомість провокує у старшокласників потребу у глибшому самопізнанні та вдосконаленні самооцінки.

Самопізнання – це своєрідна система уявлень особистості про себе саму, а також безпосереднє усвідомлення своїх істинних почуттів, бажань, та ідентичності, ця система є динамічною в залежності від зовнішніх та внутрішніх обставин. Для даного вікового періоду процес створення власної ідентичності є дуже залежним від соціального оточення, оскільки відбувається шляхом порівняння та наслідування певних зразків, паттернів поведінки, моральних поглядів ціннісних орієнтацій, тощо [31].

Щодо ціннісних орієнтацій людина використовує їх для того, аби зафіксувати важливу і цінну інформацію отриману на основі спостереження та аналізу моральності, цінностей світогляду інших. Загалом, ціннісні орієнтації є своєрідним індикатором соціальної зрілості особистості, оскільки про це сигналізує змістовний аспект ціннісних орієнтацій характерних певній особі в певний віковий період [26].

Самооцінка в свою чергу дає індивіду змогу оцінити та створити уявлення про себе, свої здібності, особливості, становище, а також думку оточуючих про себе. Чимало наукових джерел володіють тенденцією до співставлення понять «самооцінка» та «самоповага», проте слід розуміти, що самооцінка це оцінка відносно конкретної характеристики чи властивості, а самоповага акцентує увагу на загальній оцінці особистістю самої себе[8].

Отже, час коли учні переходять до статусу старшокласників припадає на період ранньої юності, який є своєрідним переходом від підлітка до дорослої

зрілої особистості. Юнацтво веде за собою численні зміни, які відображаються не лише на зовнішніх характеристиках, а й на внутрішній перебудові молодих людей. Формуються нові особистісні якості, мислення стає більш свідомим, численних перетворень зазнають когнітивні процеси та інтелект тощо. Все це створює сприятливі умови для особистісного та професійного самовизначення старшокласників, яке є основним новоутворенням та індикатором зрілості. Зміст самовизначення полягає у створенні власної системи цінностей, індивідуальної думки і позиції, усвідомлення своєї сутності і місця в світі, та безсумнівно вибір майбутньої професійної спеціалізації опираючись на власні здібності, вподобання, внутрішні та зовнішні мотиви. Процес самовизначення не можливий без повноцінного і свідомого формування таких особистісних характеристик як: самосвідомість, самопізнання та самооцінка. Безсумнівно, завдяки злагодженій взаємодії вище зазначених категорій можна досягти гармонічної та ефективною особистісної самореалізації в майбутньому.

1.3. Взаємозв'язок гендерних стереотипів та вибору професії

Гендерні стереотипи являють собою найпотужнішу систему соціальних стереотипів, адже впливають на всі сфери людського буття та є досить стійкими. Одною із цих сфер безсумнівно є професійне самовизначення особистості, а саме старшокласників. Саме в цьому віковому періоді юні люди стикаються із вибором професії, здійснюючи його на основі власних інтересів, здібностей та як власних так і суспільних стереотипних вимог і уявлень, що лише підкреслюють яку роль відіграє стать особистості у виборі професії.

Процес професійної самоідентифікації бере свій початок із засвоєння відповідних гендерних ролей ще під час процесу соціалізації. Гендерні ролі в свою чергу диктують нам своєрідні моделі поведінки якій ми маємо відповідати аби виправдати очікування суспільства. Історично склалось, що споконвіків чоловіки у нас завжди були захисниками, годувальниками та лідерами, а жінки берегинями домашнього ладу та потомства. Звісно ми вже давно відійшли від тих часів, проте з самого дитинства нам нав'язують різні стилі поведінки та кажуть що личить робити хлопчику а що дівчинці. Аби дитина краще засвоїла, як саме вона має поводитись, дорослі позитивно підкріплюють у дівчат такі особистісні характеристики як : ніжність, лагідність та скромність, а у хлопців силу, сміливість і розум [39].

Підкріплення поведінки відповідної до гендерної статі розпочинається ще з раннього дитинства, в першу чергу через мультфільми та казки. Представниці жіночої статі в фольклорі зазвичай є яскравим прикладом фемінності оскільки усім своїм єством відображають красу, ніжність, тендітність, та виконують роль принцес, лялочок, матерів і звичайно ж турботливих хранителів домашнього вогнища котрі підтримують порядок і затишок у домі та сім'ї. Представники чоловічої статі, відповідно уособлювали характеристики притаманні маскулінності, такі як мужність, сила, працелюбність та виконували ролі батька, землероби, ремісники, управителі тощо [15].

Таким чином, малюкам ще ж ранніх років вкладають уявлення про гендерні ролі і поведінкові очікування відповідно них. Саме через виправдання цих очікувань та дотримання суспільно схвальної поведінки і формуються стереотипні уявлення стосовно гендеру. Насправді, хоч відмінності між чоловіками та жінками не такі й суттєві, можна простежити значні відмінності в сутності їх гендерних ролей та відповідної до них поведінки. Поширеність гендерних стереотипів лише підсилює дану закономірність, передаючи її з покоління в покоління [18].

Разом із тим значний вплив на вибір професії старшокласниками, здійснює їх внутрішня психологічна маскулінність та фемінність [10].

Перша значною мірою є пов'язанима із особистісною ідентифкацією та індивідуалізацією людини. Простіше кажучи, чимало залежить від складових і специфіки розвитку юнака чи юнки та середовища яке безпосередньо оточувало їх на протязі усього процесу дорослішання. Для психологічної маскулінності важливим є достатня сформованість самосвідомості, індивідуальності та особистісного самовизначення. Зазвичай завершення формації попередньо згаданих характеристик визначається усвідомленням себе, як частинки суспільства відповідно до теперішнього часового періоду, традиційних культурних надбань, та причинно наслідкових результатів своїх дій. Саме така особистість здатна усвідомити своє місце в соціумі, життєве покликання та ціль власного існування [40].

Психологічна фемінність є дещо детермінованою, адже зміщує свій фокус із егоцентричних орієнтацій на альтруїстичні. Тобто особистість більше концентрує увагу на прагненні бути корисним іншим. Також слід зазначити про домінуючу силу прояву бажань та почуттів, які в даному випадку слабо піддаються вольовій регуляції. Центральною точкою формування психологічної фемінності є так би мовити досягнення високого рівня розвитку душі, про що свідчить здатність до емпатії та прояву любові [21].

Аналізуючи численні наукові джерела, важко не помітити, що така характеристика, як статево рольові особливості особистості здійснюють

чималий вплив на усі сфери людської життєдіяльності, зокрема і на вибір професії. Слід зазначити, що гендерна приналежність детермінує характер праці та вимоги до особистісних якостей індивіда, як представника певної професії. Попередньо згадані категорії також певною мірою залежать від особливостей суспільства, в якому перебуває людина, а саме його економічними та соціальними складовими. Дана тенденція лише підтверджується тим, що на сьогодні більшість престижних та керівних посад займають саме чоловіки, жінки в цьому випадку зустрічаються набагато рідше [29].

Стосовно професійного самовизначення представниць жіночої статі, то вони часто схильні уникати професій, котрі в суспільстві сприймаються, як суто «чоловічі» аби не стати об'єктом цькування та засуджень з боку осіб що керуються стереотипним мисленням. Саме тому дівчата схильні обирати професії котрі відповідають їх соціальній ролі та не суперечать уявленням більшості, сюди можна віднести професії котрі пов'язані із доглядом, медициною, дітьми, творчістю, красою тощо. Прийнято вважати, що жінка повинна в першу чергу реалізуватись як гарна дружина, хороша хазяйка та зразкова мати, а професійна самореалізація відходить на другий план [30].

З хлопцями ситуація є абсолютно протилежною, оскільки суспільство висуває перед ними ряд професій які так би мовити пасують їм якнайкраще. Можна чітко простежити, що досить часто представники чоловічої статі навіть не розглядають «жіночі» професії як варіант для майбутнього вибору. Зазвичай перед старшокласниками постає ряд суспільно схвальних професій, які найчастіше пов'язані із точними науками, спортом, веденням бізнесу тощо. Історично склалось, що для чоловіка професія і самореалізація як хорошого спеціаліста виходить на перший план [32].

Відповідно до цього сучасна молодь здебільшого надає перевагу вибору професій котрі відповідають соціальним очікуванням, а отже дівчата обирають більш «жіночі», а хлопці більш «чоловічі» професії. Проте є й третій варіант коли юні особи обирають гендерно нейтральні професії, які вважаються хорошими для представників і представниць обох статей.

Отже, гендерні стереотипи та професійне самовизначення старшокласників є нерозривно пов'язаними у сучасному суспільстві. Звичайно їх вплив вже не є настільки потужним, як до прикладу двадцять років тому, проте достатнім аби детермінувати вибір професії відповідно до суспільних очікувань. Гендерні ролі як чоловіка, так і жінки мотивують молодь обирати відповідні до них професії. Проте слід зазначити що значно зростає актуальність гендерно нейтральних професій, а також все частішими зустрічаються особи котрі обирають свою майбутню спеціалізацію незалежно від приналежності до одної із статей. Провідним чинником впливу в даному випадку виступають особисті якості та інтереси.

Висновки до 1 розділу

Гендерні стереотипи завжди були і залишаються стійкими формаціями в свідомості суспільства, що задають особистості своєрідні інструкції щодо поведінки у відповідності до її статевої приналежності. Основними типами виділяють стереотипи фемінності та стереотипи макулінності. Перші приписують особистості виключно «жіночі» якості, а другі виключно «чоловічі». Існування гендерних стереотипів на перший погляд ставить для людини своєрідні рамки та обмеження, проте вони і дають уявлення про те як варто діяти в конкретних ситуаціях, та яка поведінка є більш менш нормальною. Незважаючи на те, що дані установки є глибоко укоріненими у свідомості людей, вони здатні змінюватись в залежності від суспільних особливостей.

Суспільні очікування стосовно гендеру, також поширюються на професійне та особистісне самовизначення особистості. Особистісне самовизначення являє собою усвідомлення свого індивідуального «Я», своєї унікальності та формування власної думки та ціннісних орієнтацій. Стосовно професійного самовизначення то воно охоплює процес вибору своєї майбутньої спеціалізації на основі внутрішніх та зовнішніх мотивів.

Внутрішні мотиви відповідають за те, аби обрана професія відповідала інтересам старшокласника та задовільняла потребу в тому щоб приносити користь суспільству. Зовнішні мотиви спрямовані більшою мірою на ресурси для підтримання трудової мотивації, адже вони проявляються через оплату праці та похвалу. Для якісного процесу професійного самовизначення необхідне гармонійне поєднання обох типів мотивів.

Аналізуючи праці науковців, котрі працювали з даною проблематикою можна чітко простежити взаємозв'язок гендерних стереотипів та особливостей вибору професії.

Так чи інакше, професійне самовизначення молоді ще довго залишатиметься актуальною проблематикою, котра потребує чималої уваги дослідників та науковці.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Процедура організації емпіричного дослідження: вибірка, методи і методики дослідження

Виходячи із теоретичних положень проблеми девіантної поведінки, вбачаємо необхідність проведення комплексного дослідження для з'ясування взаємозв'язку гендерних стереотипів та вибору професії учнями старших класів.

Завдання дослідження полягало у вивченні рівня стереотипності мислення учнів стосовно гендерних ролей у суспільстві, визначення мотивів які домінують під час професійного самовизначення юнаків та юнок та взаємовпливу попередньо згаданих явищ.

Дослідження проводилося у онлайн формі з 12 по 24 січня 2023 року, серед старшокласників.

Загальна кількість досліджуваних становить 50 осіб, віком від 14 до 17 років.

У дослідженні брали участь як хлопці так і дівчата у рівній кількості. Усі опитані особи є учнями 9 – 11 класів Куликівської загальноосвітньої школи I -III ступенів, належать до різних соціальних верств населення та мають різну навчальну успішність.

Для проведення емпіричного дослідження було остворено наступний опитувальник: Анкета на дослідження взаємозв'язку гендерних стереотипів та професійного самовизначення старшокласників.

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdPHkdMkpdnsxq6fYyIG5dhhIIZbdJOYGCn7UwtaRQvbjqByA/viewform?usp=sf_link

Досліджуваним пропонувалось пройти коротке онлайн опитування котре складалось із 47 тестових запитань, що стосувались їхнього гендерних стереотипів та мотивів вибору професії.

Для проведення дослідження було використано наступні психодіагностичні методики:

- Анкета «Чим керуються старшокласники при виборі професії?» (авторська анкета розроблена для даного дослідження);
- Методика «Мотив вибору професії» Овчарової Р.В.;
- Опитувальник «Gender Bias Quiz» , адаптація Костіної Т. О;
- Статеворольовий опитувальник Бем С.

Для визначення провідного типу мотивації при виборі професійної діяльності використовувалася методика «Мотив вибору професії» Овчарової Р.В., яка містить 20 тверджень. Результатами методики інтепретуються наступним чином - у нас є 4 групи мотивів, кожне із тверджень відповідає певній групі:

1. Внутрішні індивідуально значимі мотиви (твердження - 1, 5, 8, 15, 20);
2. Внутрішні соціально значущі мотиви (твердження - 3, 7, 12, 14, 17);
3. Зовнішні позитивні мотиви (твердження - 4, 9, 10, 16, 19);
4. Зовнішні негативні мотиви (твердження - 2, 6, 11, 13, 18).

Обробка результатів здійснюється шляхом сумування балів які досліджувані поставили відносно твердження яке відноситься до одної з вище перелічених груп мотивів[17].

За допомогою опитувальника «Gender Bias Quiz» , адаптованого Костіною Т. О. можна визначити вираженість у особистості гендерних установками та тенденцію стереотипного мислення у повсякденному житті. Анкета містить 20 тверджень про певні гендерні установки та стереотипні думки.

Обробка результатів здійснюється шляхом сумування усіх балів, наданих досліджуваним на кожне із тверджень. Відповідно до кількості набраних балів, ми можемо виявити один із чотирьох рівнів прояву гендерних установок :

- Дуже високий рівень (66–80 балів);
- Високий рівень (51–65 балів);
- Середній (36–50 балів);
- Низький рівень (35 балів і менше) [22].

Завдяки Статеврольовому опитувальнику Бем С. було досліджено те, наскільки учні демонструють риси або особливості поведінки залежно від гендеру до якого вони себе відносять. Досліджуваним було потрібно оцінити наскільки їм притаманна кожна із 60 особистісних рис.

Обрахунок показників здійснюється шляхом сумуванням балів отриманих в одній категорії, та поділом цієї суми на 20. Відповідно до результатів ми можемо простежити :

- Маскулінність (питання: 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58. Суму ділимо на 20);
- Фемінність (питань: 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59. Суму ділимо на 20)[2].

2.2. Аналіз отриманих результатів

У опитуванні на дослідження взаємозв'язку та впливу гендерних стереотипів на вибір професії учнями старших класів взяло участь : 25 хлопців та 25 дівчат , 40% з яких навчаються у 9 класі, 28% - в 10, та 32% - в 11.

Під час опитування досліджуваним було запропоновано ряд факторів які ймовірно найсильніше вплинули на їхній вибір професії, де їм слід було обрати ті, котрі зіграли вирішальну роль в їх випадку. Аналізуючи відповіді досліджуваних стосовно даного питання, можна виділити що у переважній більшості вибір майбутньої спеціальності є самостійним рішенням (62%), близько третини керувались настановами батьків та вирішили продовжити сімейну традицію . Найменшу кількість голосів отримали такі категорії як: порада друзів (4%) та порада вчителів (2%), що свідчить про значну перевагу впливу внутрішніх особистісних факторів та родини (Рисунок. 2.1.).

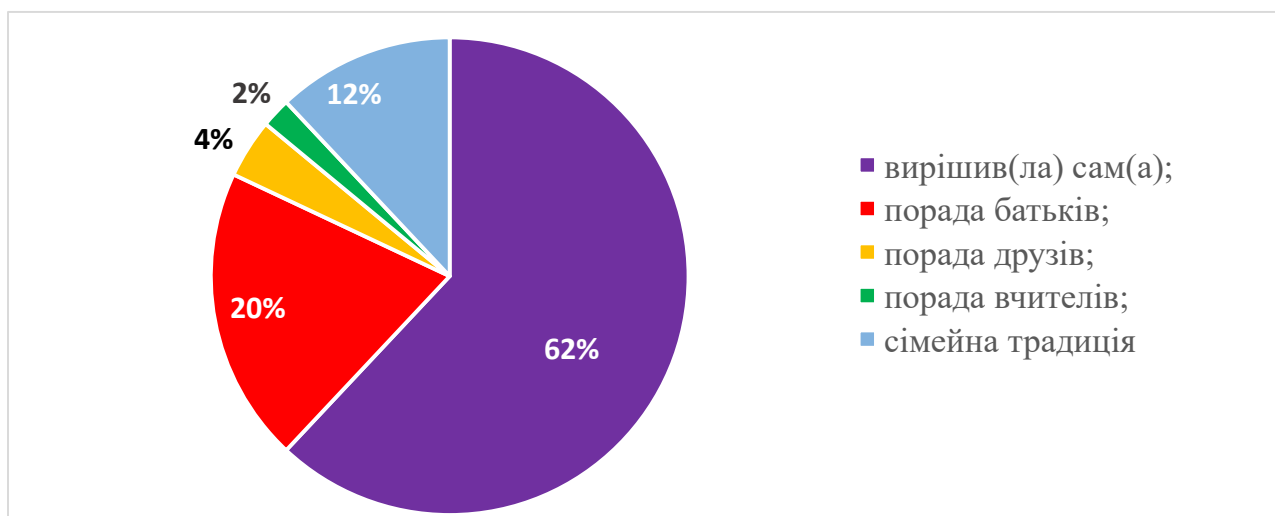

Рис. 2.1.

В наступному запитанні досліджуваним пропонувався ряд джерел, з яких вони могли дізнатись про обрану ними професію, їм в свою чергу слід було обрати те яке використали вони. Під час аналізу результатів даного запитання учні найчастіше обирали інтернет (42%), третина обрала розповіді батьків, трохи менше – інформацію від друзів (12%) та книги про професії (10%). Найменша кількість учнів дізнались про обрану спеціальність завдяки розповідям вчителів

і телебаченню, а отже переважна більшість отримала інформацію через інтернет ресурси та спілкування з батьками. (Рисунок. 2.2.)

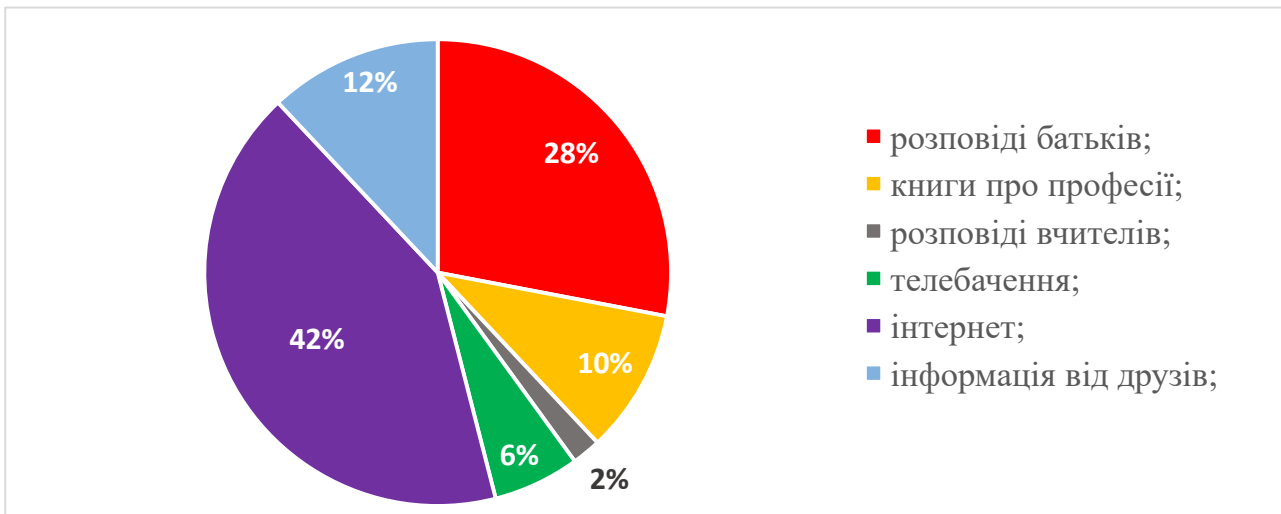

Рис. 2.2.

Під час аналізу відповідей досліджуваних на питання анкети під номером 5 та 6 була помічена своєрідна закономірність, адже в обох питаннях більшість студентів найбільше звернули увагу на такі характеристики професії як: Престижність професії (40% та 30%); Заробітня плата (34% та 36%); Умови та зміст праці(28% та 30%).

На другий план відійшли такі характеристики як: вимоги професії та її соціальна значущість, які в свою чергу набрали майже однакову кількість голосів. (Рисунок. 2.3.)

Рис .2.3.

Щодо питання : «Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?», то слід зазначити, що 28 учнів батьки підтримують у їхньому рішенні , а це становить 56% від усіх досліджуваних. Такі показник свідчить про те, що чимало молоді є в хороших стосунках із своєю сім'єю. (Рисунок. 2.4.)

Рис. 2.4.

З метою вивчення особливостей професійного самовизначення старшокласників розглянемо провідні типи мотивації вибору майбутньої сфери діяльності у досліджуваних осіб.

За результатами опрацювання відповідей учнів старших класів на твердження методики «Мотив вибору професії» Овчарової Р.В отримано наступні дані. (Таблиця 2.1.)

Дані таблиці вказують на те, що у досліджуваних осіб найбільш вираженими є внутрішні індивідуально значущі мотиви ($M = 16,76$, $S.D = 4,97$), а це відповідно зацікавленість в спеціальності, бажання особистості працювати, розвиватись та отримувати задоволення від роботи в обраній сфері. Трохи менше простежується вплив на учнів внутрішніх соціально значущих мотивів, ($M = 16,64$, $S.D = 5,13$) та зовнішніх позитивних мотиви ($M = 15,62$, $S.D = 4,51$), які в свою чергу відповідають за бажання принести користь суспільству, працювати в хорошому колективі, престижність професії, хорошу зарплатню та можливість підвищення. Найменш вираженими, з погляду інтенсивності прояву впливу на досліджуваних, виявились внутрішні негативні мотиви ($M = 13,52$, $S.D = 3,97$),

котрі характеризуються страхом осуду, негативної критики, покарання та невдачі.

Таблиця 2.1.

Середні показники мотивів вибору професії

	Мінімум	Максимум	М	S.D
Внутрішні індивідуально значущі мотиви	5	25	16,76	4,97
Внутрішні соціально значущі мотиви	5	25	16,64	5,13
Зовнішні позитивні мотиви	9	25	15,62	4,51
Зовнішні негативні мотиви	5	25	13,52	3,97

Сумуючи показники, варто зазначити, що у старшокласників загальні внутрішні мотиви ($M = 33,4$, $S.D = 9,69$) є більш вираженими та здійснюють потужніший вплив на професійне самовизначення, аніж зовнішні ($M = 29,14$, $S.D = 7,75$) мотиви. Це свідчить про те, що для учнів певною мірою такі характеристики професії як: суспільна і особистісна значимість, цікавість і зміст роботи, хороший колектив та умови праці, а також те що вона приносить задоволення є важливішим, аніж високий заробіток чи страх осуду і невдачі. Такі показники мотивації свідчать про те, що вибір старшокласників є усвідомленим та базується на власних бажаннях та поглядах. Оскільки різниця між внутрішніми і зовнішніми мотивами є не значною, слід підкреслити, що думка близьких та врахування матеріальної вигоди безсумнівно виступає вагомим фактором при професійній ідентифікації. Поєднання яке ми отримали в результаті є гарантом задоволеності та високої продуктивності в майбутньому. (Таблиця 2.2.)

Таблиця 2.2.

Узагальнені показники мотивів вибору професії

	Мінімум	Максимум	М	S.D
Внутрішні мотиви	10	50	33,4	9,69
Зовнішні мотиви	14	50	29,14	7,75

Аби простежити закономірності прояву рівня стереотипності досліджуваних старшокласників розглянемо дані отримані при аналізі відповідей на твердження опитувальника «Gender Bias Quiz», адаптованого Костіною Т. О. (Таблиця 2.3.).

Таблиця 2.3.

Середні показники рівня гендерних установок

	Мінімум	Максимум	М	S.D
Рівень стереотипності	19	56	35,04	11,66

Відповідно до даних таблиці ми можемо сказати, що загальний рівень вираженості гендерних стереотипів у учнів старших класів знаходиться на низькому рівні ($M = 35,04$, $S.D = 11,66$), проте даний показник є дуже близьким до межі низького та середнього рівня. Це свідчить про те, що хоч досліджувані особи і є толерантними в питаннях гендеру та демонструють низький рівень до схильності керуватись стереотипним мисленням. Однак все ж, можна припускати що певні традиційні установки та погляди стосовно ролі чоловіка та жінки у соціумі у них є притаманні.

Якщо розглядати кількісні результати, то можна зауважити, що переважна більшість досліджуваних характеризуються не високим рівнем стереотипності, адже у них переважає низький та середній показник. (Рисунок.2.5.)

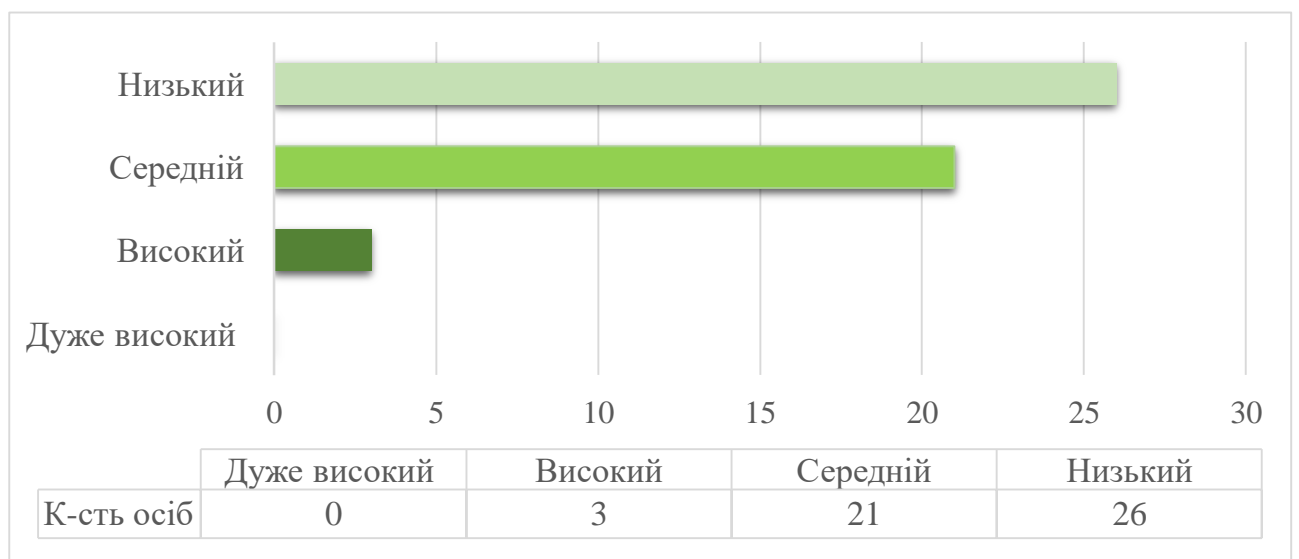

Рис 2.5.

Дана закономірність свідчить про те, що сучасна молодь дедалі більше схильна виходити за рамки типового суспільства та мислити ширше звичних нам стереотипних суджень. Проте, слід зазначити що певний відсоток прояву гендерних стереотипів простежується, адже вони є глибоко вкорінені в суспільну свідомість.

Останньою опрацьованою методикою виступає «Статеврольовий опитувальник» Бем С. відповідно до якого, ми дослідили прояв гендерних характеристик досліджуваних відповідно до їх статі, отримані результати наведені у Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Середні показники домінуючих гендерних ролей

	Мінімум	Максимум	М	S.D
Маскулінність	2,80	4,85	4,60	0.54
Фемінність	2,80	4.60	3,69	0.51

Відтак, досліджувані особи демонструють вищий рівень прояву маскулінних особистісних рис ($M = 4,60$, $S.D = 0.54$). Даний показник свідчить про те, що у значної кількості опитаних хлопців та дівчат є добре розвинені такі характеристики як : цілеспрямованість, витримка, працелюбність, наполегливість, стійкість тощо. Без жодних сумнівів це є хорошим підґрунтям не лише для успішної професійної самореалізації в майбутньому, а й для перспективи розвитку в управлінській сфері діяльності.

Щодо фемінних рис, то їх прояв є дещо слабшим ($M = 3,69$, $S.D = 0.51$). Ймовірно такий результат вказує на те, що у сучасних старшокласників вже на підсвідомому рівні є закладеним розуміння того, що аби досягти успіху у професійній діяльності та реалізуватись як спеціаліст в обраній сфері потрібно мати міцний внутрішній стержень, бути амбіційним, рішучим, самодостатнім та мати чітку позицію. А це загальновідомо характеристики які є певною мірою протилежними до особистісних рис притаманних фемінності.

Отже, в результаті проведення описового аналізу ми отримали дані про те, що досліджувані нами учні старших класів в більшості обрали свою майбутню професію самостійно, за безпосередньої підтримки батьків, а основним джерелом отримання інформації є інтернет ресурси. Окрім цього одним із провідних факторів впливу є престижність та перспективність професію. Щодо провідних мотивів то простежується домінування внутрішніх, а саме внутрішні індивідуально значущі мотиви котрі сигналізують про вибір професії на основі власних вподобань і переконань. Варто додати що досліджувані особи характеризуються низьким рівнем стереотипності, що в свою чергу пом'якшує фактор впливу гендерних стереотипів на їх самовизначення. На додачу до вище сказаного, варто додати що у старшокласників яскраво вираженими є маскулінні риси що лише підкреслю факт того, що досліджувані учні усвідомлено підходять до процесу вибору майбутньої професії.

2.3. Аналіз та інтерпретація результатів порівняльного аналізу

1. Для порівняння отриманих даних, з допомогою показників t-критерію Стьюдента, для дослідження гендерних відмінностей професійного самовизначення молоді, ми виокремили дві групи: перша –представники чоловічої статі, тобто хлопці, друга – представники жіночої статі, тобто дівчата.

Якщо порівнювати дані учнів чоловічої та жіночої статі у кількісних значеннях, то можемо спостерігати наступні тенденції : показники є доволі подібними, проте було виявлено статистично значимі відмінності між хлопцями та дівчатами у домінуванні певних мотивів при професійному самовизначенні (Рисунок.2.6.)

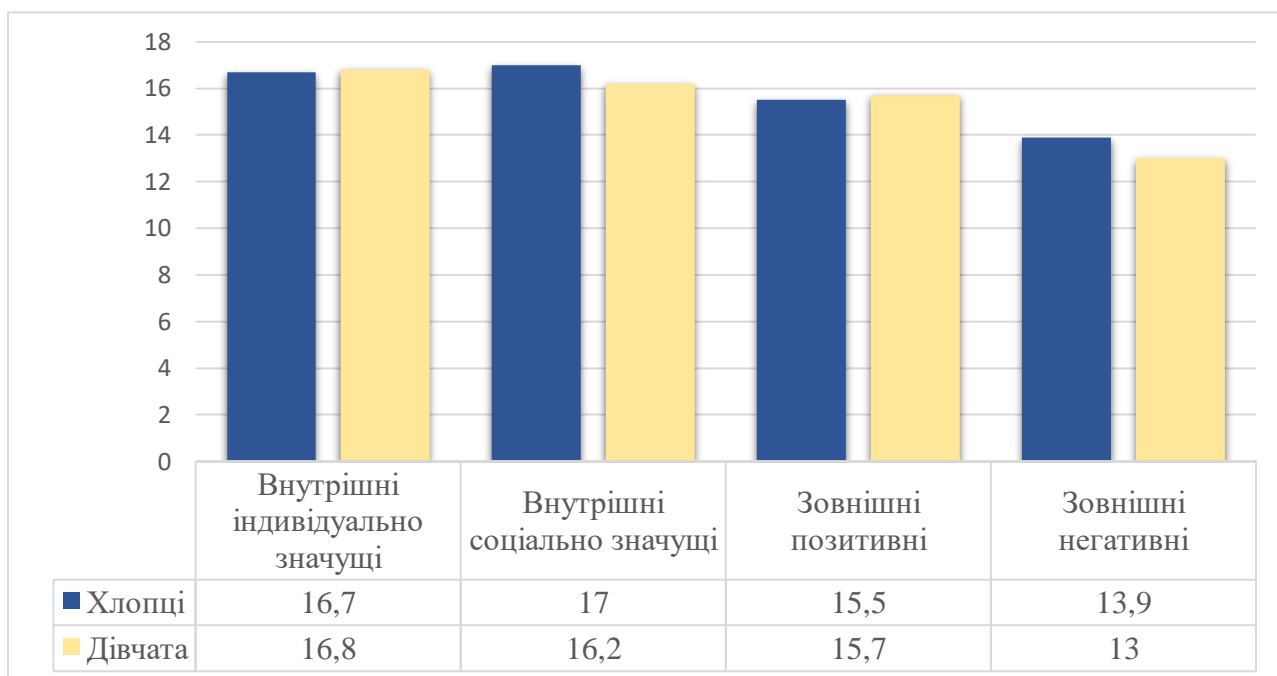

Рис.2.6.

Згідно з даними діаграми та результатами опрацювання методики у старшокласників обох статей відсоткові показники є досить близькими, а різниця між ними не є великою. Проте, слід зазначити, що певні відмінності все ж присутні: у досліджуваних чоловічої статі спостерігається вищий показник домінування внутрішніх соціально значущих та зовнішніх негативних мотивів вибору професії на відміну від осіб протилежної статі.

В той же час, при порівнянні хлопців і дівчат, у досліджуваних представниць жіночої статі, більш вираженим є вплив внутрішніх індивідуально значущих та зовнішніх позитивних мотивів.

Загалом, можна прослідкувати тенденцію, що відповідно наведених в діаграмі показників, як в хлопців, так і у дівчат домінують внутрішні мотиви. (Рисунок.2.7.)

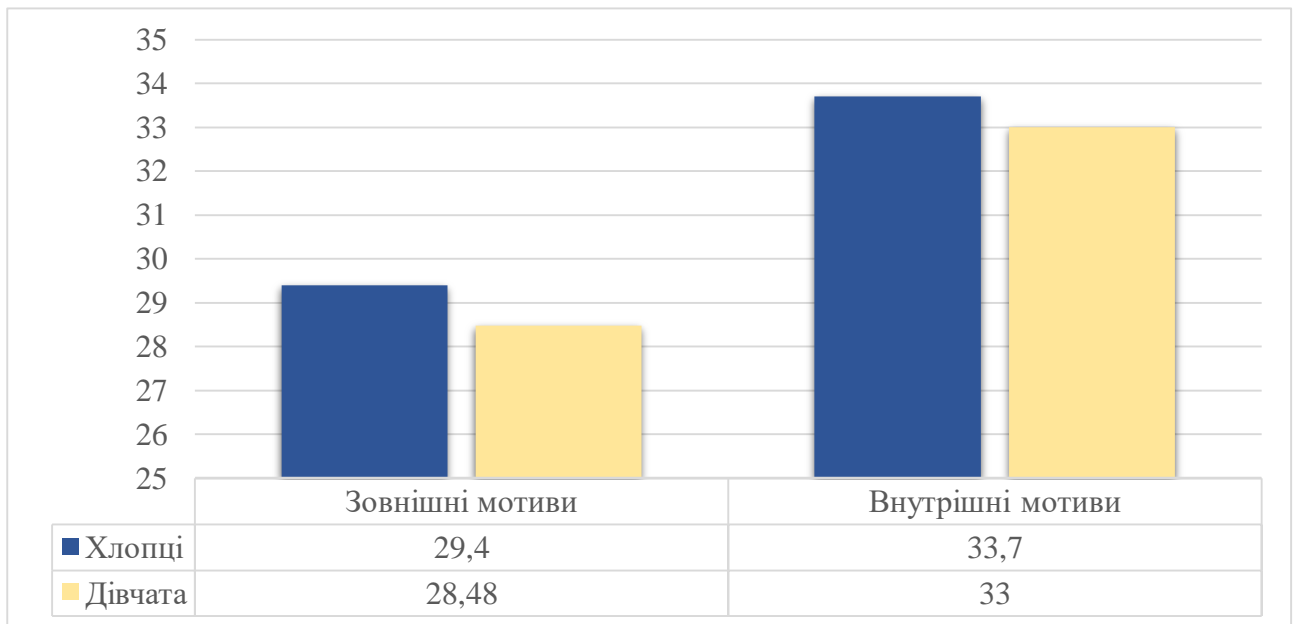

Рис.2.7

Проте в представників чоловічої статі вони характеризуються більшим проявом впливу, аніж у дівчат, в яких даний показник впливу зовнішніх мотивів є вищим ніж у хлопців. Можна припустити, що причинами цього для учнів - старшокласників є те, що юнаки є більш стійкими до зовнішніх подразників, таких як думка оточуючих, критика чи інші сторонні стимули, а власні відчуття і погляди відіграють ключову роль. В той же час для дівчат навпаки частіше беруть близько до серця думку оточуючих та намагаються виправдовувати їх очікування, окрім цього для них досить важливим є визнання іншими їх старань.

Аналізуючи результати дослідження рівня стереотипності старшокласників під призмою гендерного складу досліджуваних осіб, ми простежили, що у дівчат 18 дівчат переважає низький рівень стереотипності, а це становить 72% від всіх опитаних представниць жіночої статі. У хлопців

більшість, а це 15 осіб характеризуються середнім рівнем стереотипності, що становить 60% від всіх опитаних представників чоловічої статі (Рисунок.2.8.)

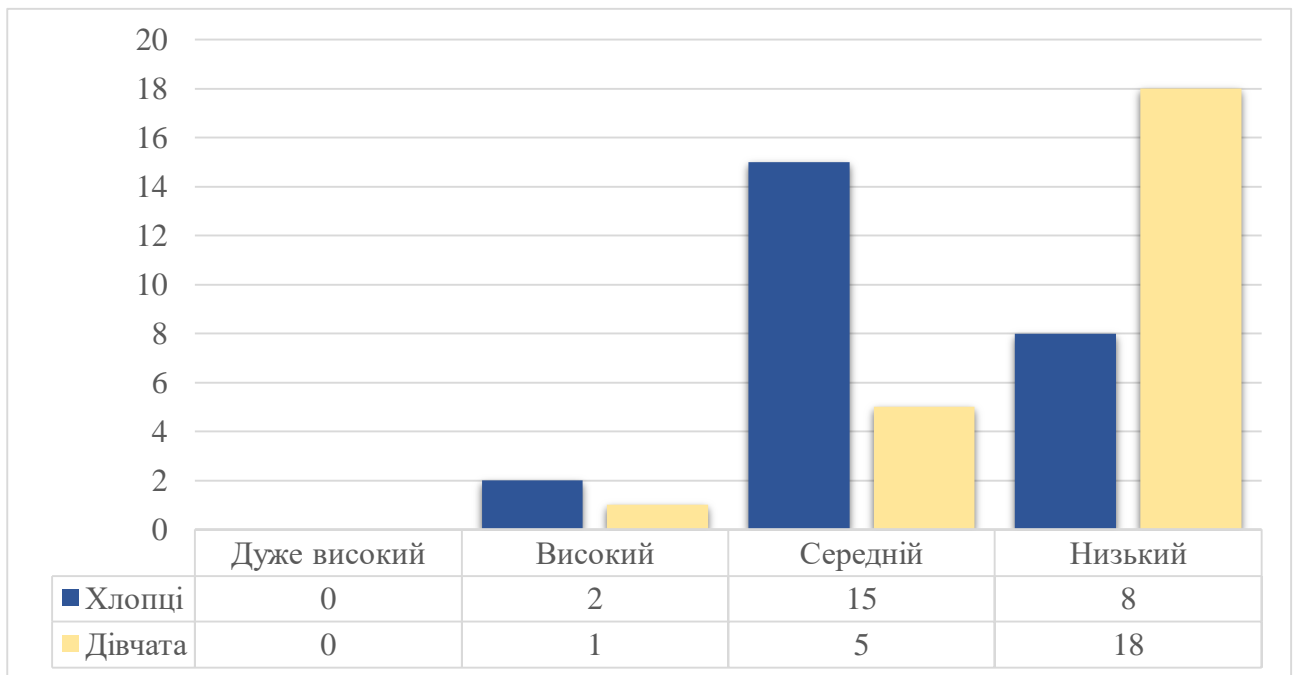

Рис.2.8

Ймовірно, отримані дані свідчать про те, що у юнаків уявлення про соціальні ролі чоловіка та жінки є більш стандартизованими та орієнтованими на норми соціуму та приклад власних сімей. Дівчата ж, в свою чергу схильні дещо розширювати межі діяльності особистості відповідно до її статі та очікуваних загальноприйнятих гендерних ролей.

Відповідно до результатів аналізу прояву гендерно рольових особистісних характеристик у досліджуваних різних статей було виявлено цілком очікувані статистично значимі відмінності. Звідси випливає, що у юнаків простежується більший прояв маскулінних особистісних рис, а у юнок відповідно, більший прояв фемінних. (Рисунок.2.9.)

Отримані результати були досить передбачувані, оскільки сучасна молодь хоч і поступово руйнує рамки застарілих гендерних стереотипів, але їх особистісне становлення відбувалось під тиском певних соціальних вимог і очікувань відповідно до таті. Окрім цього не слід ігнорувати і біологічну складову, адже представники обох статей із народження мають певні відмінності як в фізичному так і в психологічному спектрі. Саме в сукупності із

індивідуальними особливостями дана специфіка умов навколишнього середовища, в якому перебували досліджувані під час процесу всебічного розвитку, відіграли провідну роль в тому, що дівчата є більш фемінними, а хлопці маскулініми.

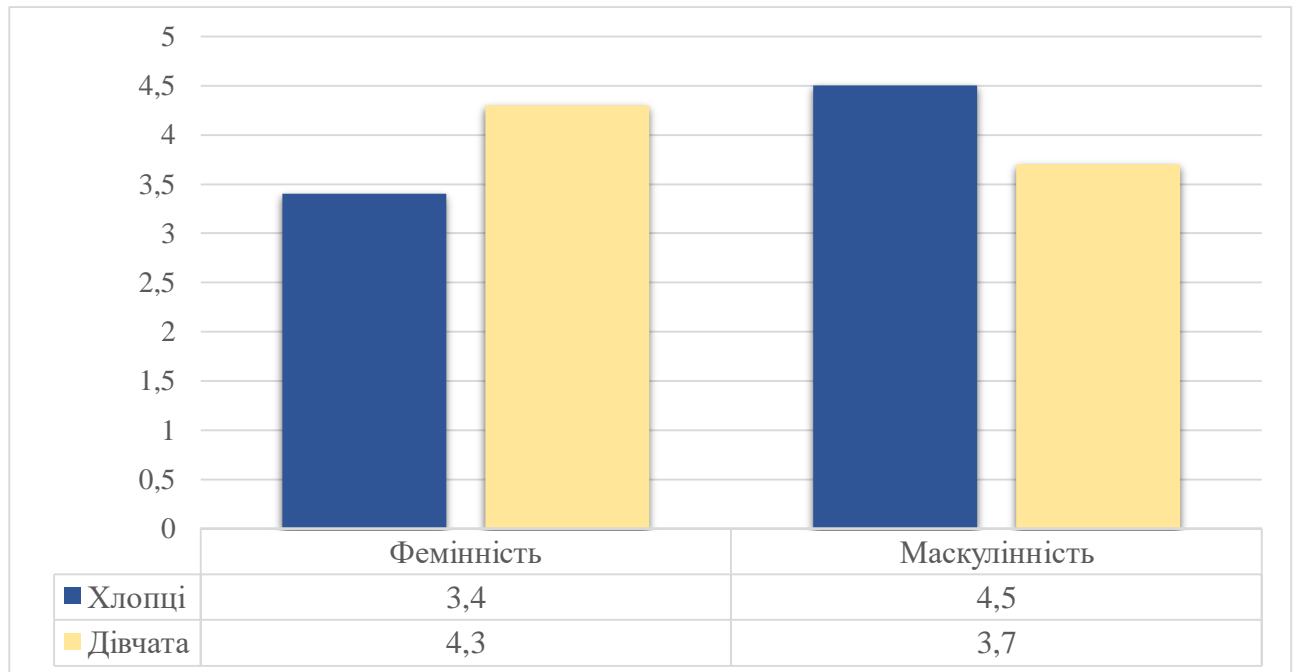

Рис.2.9

Отже відповідно до результатів порівняльного аналізу за гендерними відмінностями ми змогли простежити те, що прояв провідних мотивів вибору праці є майже однаковим у представників обох статей. В той же час рівень впливу на особистість гендерних стереотипів у хлопців є вищим, аніж у дівчат. Окрім цього, для юнаків виявились більш характерними маскуліні риси, а для дівчат фемінні, тобто вони цілком відповідають статево рольовим особливостям досліджуваних учнів, що було цілком очевидно враховуючи специфіку нашого суспільства.

2. Аби порівняти отримані дані, з допомогою показників t-критерію Стьюдента, для дослідження відмінності особливостей професійного самовизначення старшокласників, ми виокремили дві групи: перша –ті, хто обрали свою майбутню професію самостійно, друга –ті, хто обрали професію під впливом певних чинників (поради друзів, батьків, учителів або ж слідування сімейній традиції).

Між людьми, котрі обрали професію самостійно та людьми, які здійснили даний вибір враховуючи поради інших, виявлено незначні відмінності у таких категоріях: внутрішні індивідуально значущі мотиви ;внутрішні соціально значущі мотиви; зовнішні позитивні мотиви;(Рисунок 2.10). Однак слід зазначити що усі попередньо зазначені мотиви мають більш сильний характер прояву у осіб які при виборі професії дослухались до інших або ж слідували сімейній традиції. Це може вказувати на те, що, люди, котрі обирали майбутню спеціальність керуючись виключно власною думкою, мають не настільки стійку позицію, як представники даної групи. Така закономірність може бути пов'язана із феноменом підтримки, оскільки особи які враховували думку оточуючих підкріплювали свій вибір схваленням із сторони значимих для них осіб.

Що стосується тих хто належить до першої групи, то їх вибір базується на власних поглядах, інтересах та переконанні і ймовірно не має такої потужної сторонньої підтримки. В свою чергу у них можуть виникати сумніви щодо правильності свого вибору.

Між людьми, котрі обрали професію самостійно та людьми, які здійснили даний вибір враховуючи поради інших, було виявлено статистично значні відмінності у таких категоріях: зовнішні негативні мотиви;(Рисунок 2.10). Відповідно до даних наведених у діаграмі ми бачимо, що прояв зовнішніх негативних мотивів є більше вираженим у другої групи. Це може свідчити про те, що до осіб які обрали професію не самостійно висуваються значно більші очікування, а тому у них може виникати страх зазнати невдачі та розчарувати значимих для них осіб.

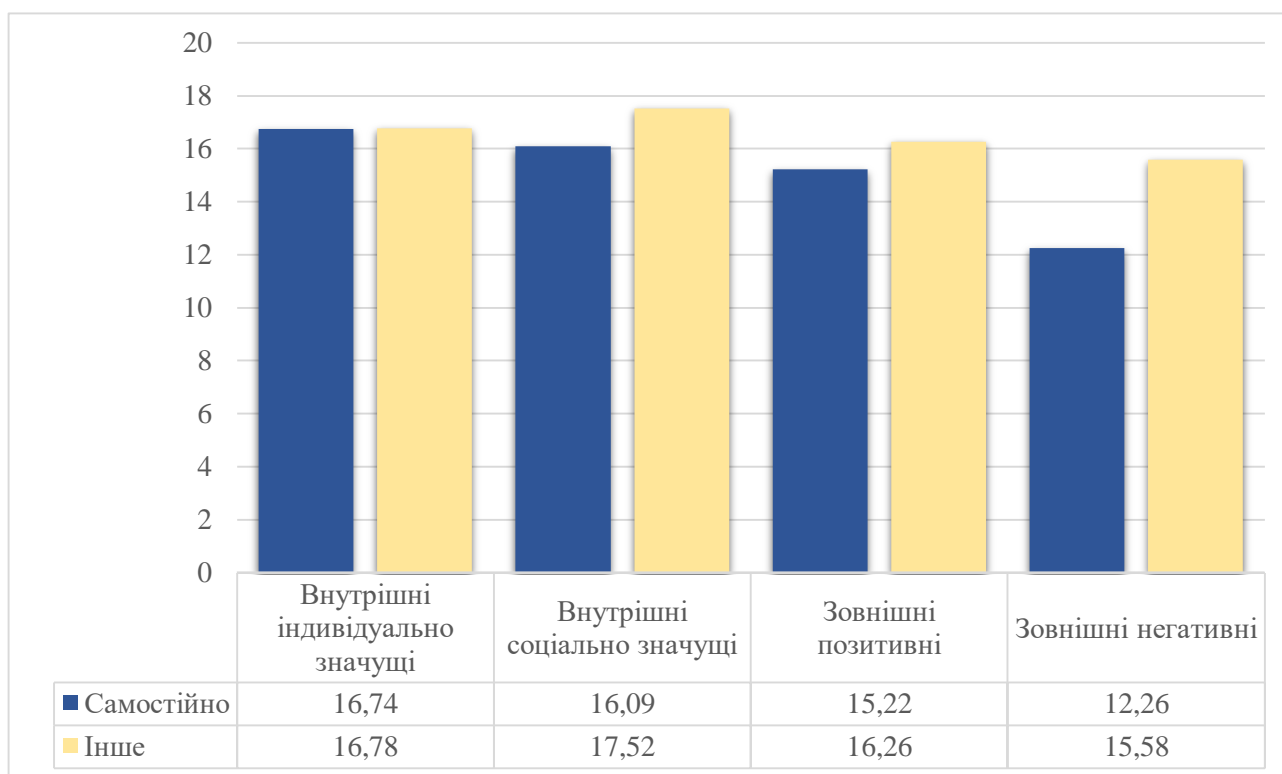

Рис.2.10

При порівняльному аналізі рівня стереотипності старшокласників які обрали професію самостійно та тих хто дослухався порад батьків, друзів чи вчителів не було виявлено значимих відмінностей. Обидві групи характеризуються низьким, наближеним до середнього рівнем стереотипності (Рисунок 2.11). Однак, якщо заглиблюватись в детальніший аналіз, то можна простежити що на тих хто здійснив вибір професії не самостійно гендерні стереотипи мають трішки більший вплив, це як попередньо згадувалось, може бути спричинене рядом очікувань які вони намагаються виправдати під час свого професійного самовизначення.

Виходячи з цього, можемо зробити висновок, що досліджувані учні обох характеризуються слабким проявом стереотипності відносно гендерних ролей в суспільстві. Ймовірно дана тенденція характерна для переважної більшості сучасної молоді і не залежить від того, як саме особистість визначає сферу своєї майбутньої діяльності. Низький рівень стереотипності є особливою рисою нового покоління яке все більше прагне до свободи він стандартизованих рамок стереотипного мислення шукаючи нові та прогресивні погляди на звичні речі [14].

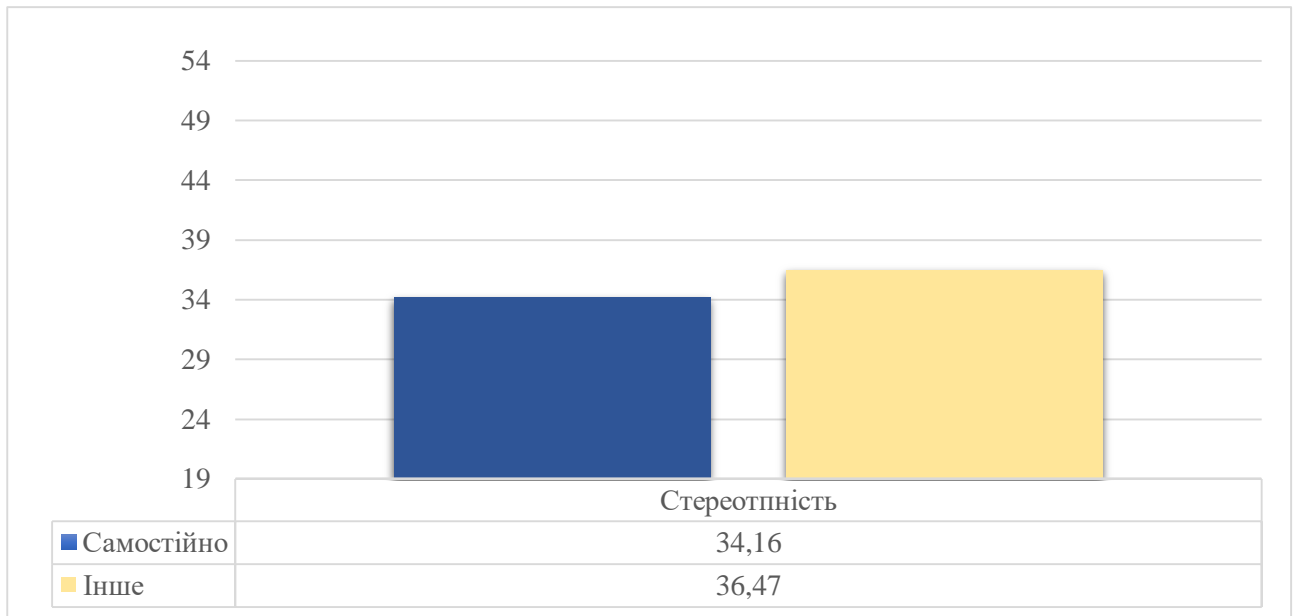

Рис.2.11.

Якщо порівнювати досліджуваних учнів з позиції того чи були відмінності у розподілі таких категорій як фемінність та маскулінність, то однозначно вони були, проте їх різниця не є статистично значимою. (Рисунок 2.12) Тобто, як і попередня характеристика, гендерно рольові риси особистості не надто сильно впливають на те яким чином здійснюється вибір професії. Професійне самовизначення особистості більшою мірою залежить від її індивідуальних особливостей.

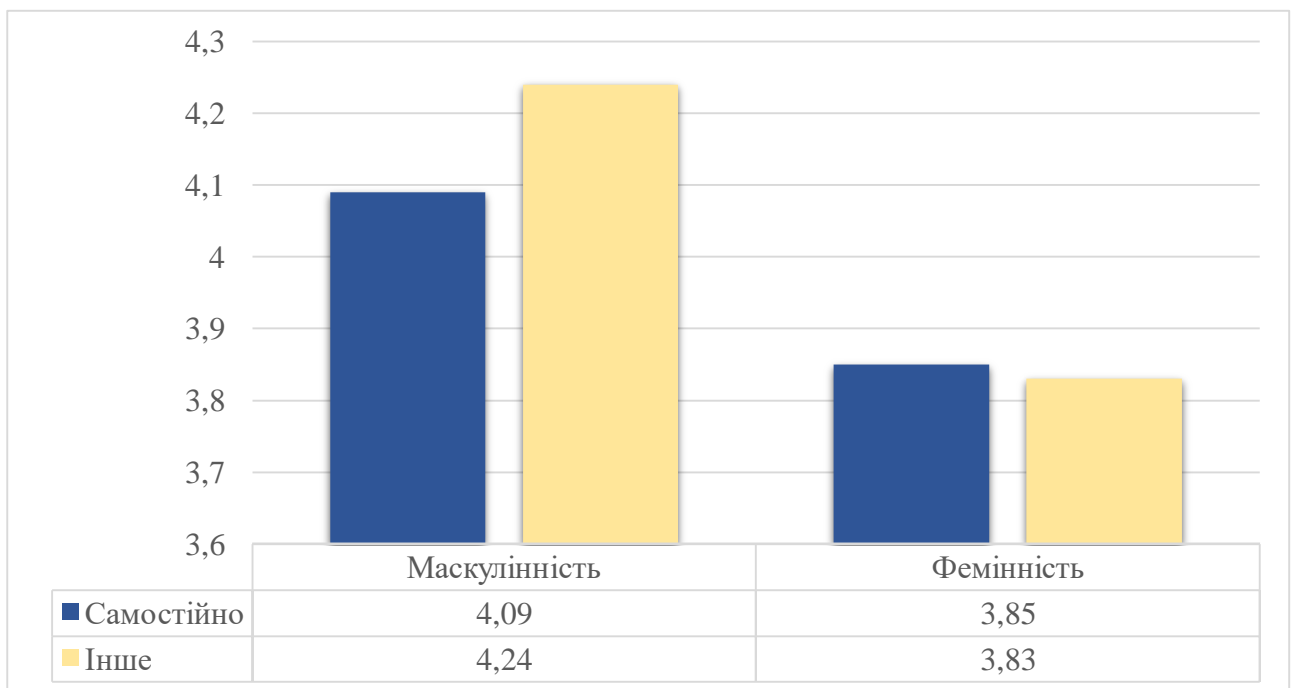

Рис.2.12.

Отже, в результаті порівняння старшокласників за самостійністю здійснення вибору майбутньої професії було виявлено наступні закономірності:

1. У осіб які обрали професійний напрямок самостійно та тих хто робив його на основі порад значущих осіб немає статистично значимих відмінностей. Звичайно представники першої групи демонструють трохи нижчі показники прояву усіх мотивів, проте це є цілком виправданим специфікою переживання особистістю сумнівів щодо правильності свого вибору.
2. Старшокласники котрі обрали професію дослухаючись порад авторитетних для них осіб характеризуються вищим рівнем прояву впливу гендерних стереотипів, що безпосередньо може бути пов'язане із рівнем стереотипності тих осіб, чію думку вони враховували під час прийняття рішення щодо професійного самовизначення.
3. Незважаючи на те, що у особливостях прояву фемінних та маскулінних рис є певні відмінності, вони є дуже незначними. А отже, можна сказати, що самостійність вибору професії не є пов'язаною із статево рольовими характеристиками учнів старших класів.

2.4 Аналіз та інтерпретація результатів факторного аналізу

Для дослідження факторної структури отриманих даних та вагомості окремих показників було застосовано факторний аналіз із використанням методу головний компонент (обертання осей Varimax). Рішення про кількість факторів приймалося на основі аналізу точкової діаграми і власних значень (Додаток Д).

За допомогою факторної структури було встановлено 2 латентних фактори, що пояснюють 75,9% сукупної дисперсії даних.

Перший фактор «Провідні мотиви» пояснює 54,2 % дисперсії та об'єднує такі шкали, як: «Внутрішні ідивідуально значущі мотиви» (0,89), «Внутрішні соціально значущі мотиви» (0,91), «Зовнішні позитивні мотиви» (0,85), «Зовнішні негативні мотиви» (0,82), «Загальні внутрішні мотиви» (0,94) «Загальні зовнішні мотиви» (0,92).

Другий фактор «Гендерні характеристики» складається із таких шкал: «Рівень стереотипності» (0,74), «Фемінність» (-0,83), «Маскулінність» (0,83). Загалом цей фактор описує 21,7 % дисперсії.

Так, на основі факторного аналізу ми виокремили елементи, які впливають на процес професійного самовизначення старшокласників найбільшою мірою:

1. Провідні мотиви вибору професії є важливим формуванням для молодих людей у період навчання в старших класах, оскільки саме тоді вони стикаються із професійним та особистісним самовизначенням. Гармонійний розподіл впливу та значущості усіх мотивів є досить стійкою передумовою для успішної самореалізації особистості у всіх сферах її життєдіяльності. Відсутність балансу або ж дисгармонійний розподіл пріоритетності провідних мотивів може навпаки, здійснити зовсім не конструктивний вплив на подальший всебічний розвиток юної особи та майбутні перспективи у всіх сферах діяльності [25].
2. Гендерні характеристики, а саме прояв таких рис як : маскулінність і фемінність відносно статевої приналежності та безпосередне

слідування стереотипним установкам щодо тої чи іншої гендерної ролі, також є дуже важливим елементом самовизначення. Домінування маскулінних чи фемінних рис у особистості задають своєрідний характер і ритм процесу пошуку себе та свого місця в цьому світі. Від особливостей статево рольової ідентичності залежать не лише її індивідуальні риси характеру, а й сприйняття себе та світу навколо під призмою висунутих перед нею стереотипів і очікувань. Особистості лише потрібно обрати комфортний для неї шлях іти в ногу із стереотипними уявленнями або ж проти них. Тут немає правильного чи помилкового вибору, адже все є досить відносним і залежить безпосередньо від особливостей і потреб самої молодшої людини [10].

2.5 Аналіз та інтерпретація результатів кореляційного аналізу

За результатами кроскореляції можна зробити висновок, що чим більше людині притаманна маскулінність, тим більш на високому рівні у неї проявлятиметься така особистісна характеристика, як стереотипність ($r=0,41$ при $p<0,03$), в першу чергу в контексті гендерних стереотипів, (див. рис.2.13).

Окрім цього було виявлено взаємозв'язок між фемінністю та стереотипністю ($r= -0,42$ при $p<0,02$). Проте даний взаємозв'язок є оберненим. Тобто, чим більше особистості притаманною є фемінність, тим менший рівень стереотипності їй характерний, а це лише підтверджує попередньо наведену закономірність.

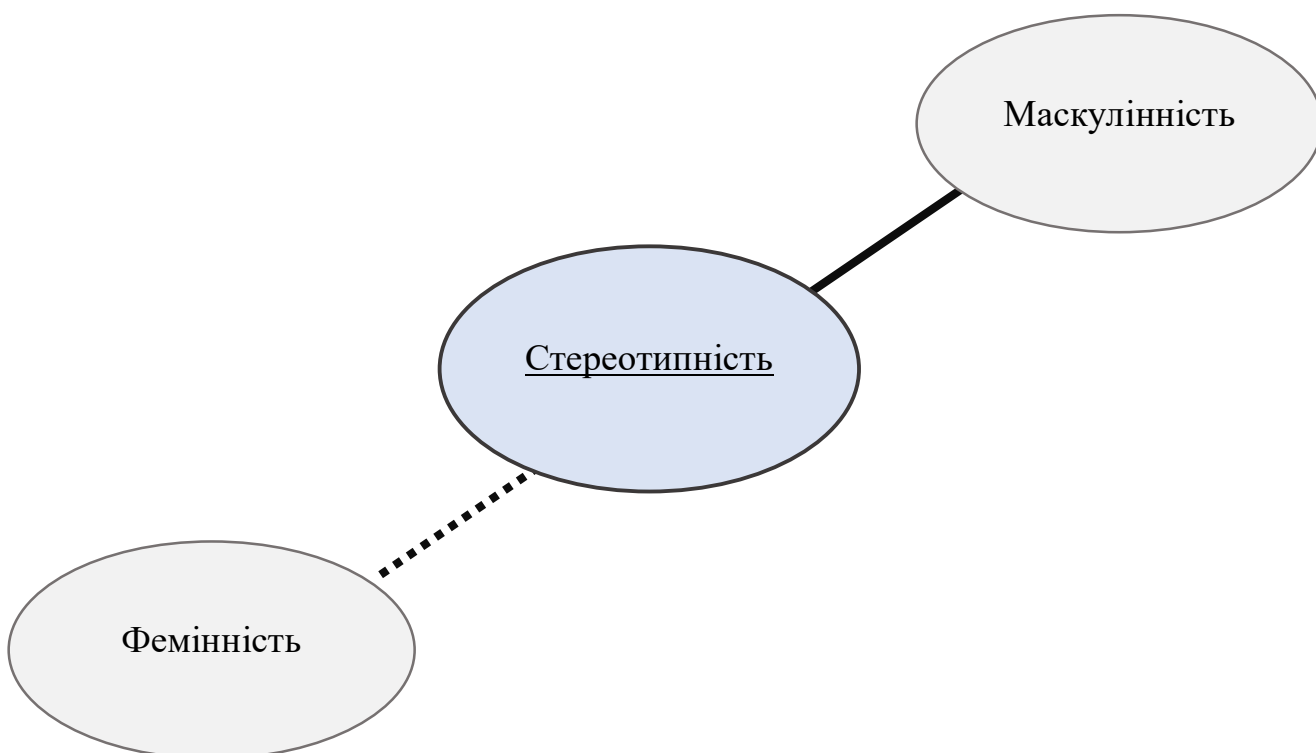

Рис.2.13

Виходячи з результатів кореляційного аналізу, можна зробити висновок, що в результаті аналізу було встановлено : встановлено, старшокласники яким характерна маскулінність, піддаються значному впливу гендерних стереотипів, та схильні мислити опираючись на поширені установки стосовно типових гендерних ролей чоловіка та жінки.

Висновки до 2 розділу

Таким чином, професійне самовизначення старшокласника - це одне із найважливіших завдань яке постає перед особистістю в період ранньої юності. Без жодних сумнівів є чимало чинників котрі впливають на успішність даного процесу, проте одним із основних є вплив гендерних стереотипів, оскільки саме він відповідає за ряд особистісних характеристик, котрі визначають сприйняття людиною самої себе та свого місця в суспільстві.

Емпіричне дослідження проведене за допомогою ряду методик: Анкета «Чим керуються старшокласники при виборі професії?» (авторська анкета розроблена для даного дослідження); Методика «Мотив вибору професії» Овчарової Р.В.; Опитувальник «Gender Bias Quiz», адаптація Костіної Т. О; Статеворольовий опитувальник Бем С. - дало змогу визначити, що сучасна молодь переважно здійснює вибір професії самостійно, а батьки в свою чергу зазвичай підтримують позицію своїх дітей. Також досліджувані особи найчастіше керуються своїми внутрішніми відчуттями та потребами, не піддаючись впливу гендерних стереотипів.

Завдяки порівняльному аналізу ми виявили, що на відміну від дівчат хлопці є більш стереотипними та маскулініними, а провідні мотиви вибору професії у представників обох статей майже не відрізняються. Також слід зазначити, що особи, котрі самостійно вибрали майбутню професію є менш стереотипними та характеризуються слабшим проявом усіх мотивів, порівняно з особами котрі здійснили вибір під впливом інших.

В результаті проведення факторного аналізу ми виявили, що основними факторами котрі здійснюють вплив на професійне самовизначення старшокласників є провідні мотиви вибору професії та гендерні особливості досліджуваних осіб.

Кореляційний аналіз дав нам змогу простежити закономірність, що чим більше у людини проявляються маскулініні риси, тим більш стереотипною вона є, і відповідно чим більше в людини проявляється фемінність тим менш їй властива стереотипність.

ВИСНОВКИ

Період ранньої юності, що припадає на часовий проміжок навчання молоді особи в старших класах є дуже важливим для кожного, адже він висуває перед людиною одне із найважливіших завдань в її житті. Як особистісне, так так і професійне самовизначення старшокласників є дуже складним процесом, який є дуже схильним піддаватись впливу різноманітних факторів.

Індивідуальні особливості, специфіка середовища, стиль виховання, соціальне оточення, ціннісні орієнтації, моральні принципи, провідні мотиви, усвідомленість, зрілість, ідентичність, установки та стереотипи, ці та інші чинники можуть здійснити вирішальний вплив на професійне самовизначення юної особистості.

Варто зазначити, що особливий взаємозв'язок виникає між професійною самоідентифікацією та гендерними стереотипами. Оскільки гендерні стереотипи являють собою стійкі переконання та установки людей щодо того, чим відрізняється чоловік чи жінка та як вони мають поводитись відповідно до своєї статевої приналежності, існує тенденція до того, що вони диктують особистості як їй варто діяти. Саме тому гендерні стереотипи здійснюють потужний вплив не лише на професійне самовизначення, а й на всі сфери життя кожної людини.

Без жодних сумнівів, дана тематика є дуже важливою галуззю психологічних досліджень, яка буде актуальною і потрібною завжди. Вибір професії - це етап який проходить кожна людина, часто це відбувається не одноразово, а отже можна з точністю сказати що ця проблематика була, є і буде актуальною поки існуватиме людство та професії.

Аналізуючи опитування серед молоді, можна зробити висновок, що сучасна українська молодь дедалі більше виходить за рамки встановлені поширеними в суспільстві гендерним стереотипами та в прийнятті життєво важливих рішень, таких як вибір професії ставить на перше місце свої власні, внутрішні відчуття та обирає те, що їй потрібно та цікаво, а це без жодних сумнівів є хорошою особливістю молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eagly A. H., Nater C., Miller D. I., Kaufmann M., and Sczesny S. Gender stereotypes have changed: a cross-temporal meta-analysis of US public opinion polls from 1946 to 2018. *Am. Psychol.* 2019. 494 с.
2. Elena L. Grigorenko "Gender: Psychological and Sociocultural Perspectives" "Cambridge University Press", Cambridge, 2020. 298 с.
3. John H. Arnold and Sean Brady What is Masculinity?: Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World (Genders and Sexualities in History) New York, 2011. 475 с.
4. Moss-Racusin C. A., Phelan J. E., Rudman L. A. When men break the gender rules: status incongruity and backlash against modest men. *Psychol. Men Masc.* 2013. 151 с.
5. Ridgeway, C. L. Framed by gender: How gender inequality persists in the modern world. Oxford University Press, USA. 2011. 296 с.
6. Алексєенко. Т.Ф. Соціальна педагогіка: словник довідник за заг. Вінниця: Планер 2009. 321 с.
7. Бабак М. , О. Давліканова, М. Дмитрієва та ін. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Київ : Вістка, 2021. 170 с.
8. Балютіна К. Засоби формування у школярів самооцінних суджень // Початкова школа. 2004. 38 с.
9. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
10. Гавриленко, О. (2018). Стан професійної самоорганізації учнівської молоді: гендерний аспект. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 256 с.
11. Гончаренко Л.В. Соціально-психологічні особливості гендерної ідентичності молоді в умовах трансформаційного суспільства / Л.В. Гончаренко // Соціальна психологія. 2015. 46 с.

12. Дніпрова О. А. Гендерні стереотипи та вибір професії / О. А. Дніпрова, Т. В. Єрмолаєва, Н. О. Черняк // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. 2018. 25с.
13. Доукіна О. М. Сутність та особливості особистісного самовизначення старшокласників Збірник наукових праць, Київ 2011. 184 с.
14. Дубовик, О. О. Мотивація вибору професії у студентів вищих навчальних закладів: психолого-педагогічний аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон 2019. 116 с.
15. Душкевич, Т. Роль гендерних стереотипів у формуванні професійних стереотипів. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, Чернігів, 2019. 23 с.
16. Дячук, В.І. Формування життєвої компетентності старшокласника та його підготовка до життєвого успіху. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Миколаїв: МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2010. 69 с.
17. Єрмоменко А.В., Решетняк І.М., Колісник Т.В. "Професійна орієнтація та підготовка до праці" Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ 2017. 224 с.
18. Іванова, І. В. Фактори успішного професійного самовизначення молоді: психологічний аспект. Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету, м. Кіровоград, 2015. 19 с.
19. Кириченко В.І., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Безрук К.О., Гарбузюк І.В. Соціально успішна особистість: сутність і технології виховання: навч.-метод. посіб. / Федорченко Т.Є. (ред.), Кропивницький: ІмексЛТД, 2022. 181 с.
20. Ковалів Ю. І. / Літературознавча енциклопедія : — Київ : ВЦ «Академія», 2007. 215 с.
21. Коноваленко, І. Гендерна ідентичність та її вплив на професійний розвиток особистості. Науковий вісник НЛТУ України, 2016. 26 с.

- 22.Костіна Т.О., Голуб О.О., Єрмоєнко А.В "Гендерні стереотипи в українському суспільстві: міфи і реальність" "Крок", Київ, 2018. 256 с.
- 23.Костіна Т.О., Столяренко Л.Д. "Гендерна психологія" "КНЕУ", Київ, 2015. 400 с.
- 24.Крупська, С. В. (2019). Професійне самовизначення як складова успішної кар'єри. Інноваційна педагогіка, 4, видавництво ТОВ "Київський університет", місто Київ. 2019. 98 с.
- 25.Кучеренко, І. Ю. Мотиваційні аспекти вибору професії у студентів вищих навчальних закладів. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2018. 21 с.
26. Максименко С.Д., Паращак В.І. Гендерна проблематика у педагогічній науці // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2015. 115 с.
- 27.Марущак, М. О. Гендерні стереотипи та вибір професії у молодіжній аудиторії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон, 2019. 105 с.
- 28.Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. – Київ, 2014. 24 с.
- 29.Мащенко, І. Гендерні стереотипи у професійному самовизначенні молоді: проблеми та виклики. Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Педагогічні науки, 2018.195 с.
- 30.Нечипорук, І. Гендерні стереотипи як чинник формування професійних інтересів підлітків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, Київ, 2017. 147 с.
- 31.Пасечнікова, Л.П. Формування успішної особистості: Методичні рекомендації. Донецьк, 2008. 97 с.
- 32.Попова, І. Гендерні стереотипи в професійному самовизначенні молоді: досвід та проблеми. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, 2017. 28 с.

- 33.Рассказова О. І., Григоренко В. Л. Гендерна соціальність особистості: структурний аналіз. Гендерна політика міст: історія і сучасність. Харків, 2015. 230 с.
- 34.Савчин М. В. Вікова психологія : Навчальний посібник / М. В. Савчин,Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. 257 с.
- 35.Сердюк Л. Форми особистісного самовираження сучасних старшокласників// Педагогіка і психологія. 2001. 23 с.
- 36.Сердюк, Л. З. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. Освіта регіону. 2011. 26 с.
- 37.Татаурова-Осика Г.П. Гендерні дослідження стереотипів та професійних можливостей. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 2020. 34с.
- 38.Федорченко Т. Стан формування соціально успішної особистості старшокласника: аналіз результатів дослідження. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 25. К. 2. 2021. 21 с.
- 39.Шевченко З. В. Словник гендерних термінів 2016: <http://a-z-gender.net/ua>
- 40.Широкова, Л.І. Гендерні стереотипи у сучасному світі: філософсько-антропологічний аспект. Видавництво "Крок". Київ, 2019. 198 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА НА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Привіт!

Дякую що погодились мені допомогти, Ви круті.

Дане опитування є повністю анонімним, а його інформація буде використана виключно у емпіричній частині дипломної роботи.

Вам пропонується дати відповідь на 47 питань, які стосуються вашої думки стосовно вибору вашої майбутньої професії та думки щодо гендерних стереотипів. Аби відповісти вам потрібно обрати одну із запропонованих відповідей чи додати свою.

Дане опитування не має під собою ані правильних ані неправильних відповідей, адже нам важлива саме ваша думка.

БЛОК 1

1. Ваша стать :

- а) чоловіча;
- б) жіноча.

2. Ви зараз навчаєтесь у :

- а) 9 клас;
- б) 10 клас;
- в) 11 клас.

3. *Думаю що ви вже точно думали над своєю майбутньою професією, І якщо не точно то бодай приблизно знаєте ким хочете бути. Що вплинуло на ваш вибір саме такої професії?*

- а) сімейна традиція;
- б) порада батьків;
- в) порада друзів;
- г) порада вчителів;
- д) вирішив(ла) сам(а);
- е) інше _____

4. *Звідки ви дізнались про обрану професію?*

- а) розповіді батьків;
- б) книги про професії;
- в) розповіді вчителів;
- г) інтернет;
- д) інформація від друзів, однокласників;
- е) інше _____

5. *Що Ви знаєте про обрану професію?*

- а) професія престижна;
- б) умови праці представників професії;
- в) заробітна платня;
- г) медичні протипоказання;
- д) суспільна значущість професії;
- е) вимоги професії;

ж) інше _____

6. На що ви орієнтувались, обираючи професію:

- а) принести користь суспільству;
- б) ця професія престижна;
- в) хороша зарплата;
- г) цікава та змістовна робота;
- д) робота відповідає моїм можливостям.

7. Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?

- а) підтримають;
- б) байдуже;
- в) намагаються переконати вибрати іншу.

БЛОК 2

Інструкція: нижче наведені твердження, що характеризують будь-яку професію. Прочитайте і оцініть, якою мірою кожне з них вплинуло на ваш вибір майбутньої професії. Відповіді можуть бути 5 видів:

- «Дуже сильно вплинуло» - 5 балів
- «Сильно вплинуло» - 4 бали
- «Середньо вплинуло» - 3 бали
- «Слабо вплинуло» - 2 бали
- «Ніяк не вплинуло» - 1 бал.

Поставте навпроти кожного твердження бал який відповідає вам.

1. Вимагає спілкування з різними людьми

2. Подобається батькам

3. Передбачає високе почуття відповідальності

4. *Вимагає переїзду на нове місце проживання*
5. *Відповідає моїм здібностям*
6. *Не потребує великою кількості професійних інструментів.*
7. *Дає можливість приносити користь людям*
8. *Сприяє розумовому і фізичному розвитку*
9. *Є високооплачуваною*
10. *Дозволяє працювати близько від дому*
11. *Є престижною*
12. *Дає можливість для зростання професійної майстерності*
13. *Єдино можлива в обставинах, що склалися*
14. *Дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи*
15. *Є привабливою*
16. *Близька до улюбленого шкільного предмету*
17. *Дозволяє відразу отримати хороший результат праці*
18. *Обрана моїми друзями*
19. *Дозволяє використовувати професійні вміння поза роботою*
20. *Дає великі можливості проявити творчість*

БЛОК 3

Інструкція: нижче наведені твердження про певні гендерні стереотипи. Прочитайте і оцініть, якою мірою ви погоджуєтесь із кожним з них вплинуло. Відповіді можуть бути 4 видів:

- «Повністю не погоджуюся» - 1 бал;
- «Частково не погоджуюся» - 2 бали;

- «Частково погоджуюся» - 3 бали;
- «Повністю погоджуюся» - 4 бали.

Питання:

1. Народження хлопчика важливіше, ніж народження дівчини.
2. Стать і гендер – це одне й теж.
3. Зовнішній вигляд дівчини має більше значення, ніж хлопчика
4. Дбати про дітей – це жіноча справа.
5. Хлопці часто кращі в математиці та науці, ніж дівчата.
6. Мабуть, більш виправданим із погляду грошових інвестицій є відправлення хлопців на навчання, ніж дівчат.
7. Чоловіки та хлопці досягають вищого рівня грамотності, ніж жінки і дівчата.
8. Дівчата менш здатні, ніж хлопці, витримувати фізичні навантаження в контактних видах спорту, як-от, футбол, регбі чи бойові мистецтва.
9. Чоловіки – більш компетентні власники майна та землі, ніж жінки.
10. Чоловіки, як правило, більш надійні, ніж жінки в поверненні грошей, які було позичено.
11. Якщо жінки беруть декретну відпустку, вони не повинні скаржитися, якщо їхня кар'єра зупиниться.
12. На сьогодні жінки та чоловіки з подібною кваліфікацією мають однакову (рівну) оплату праці.
13. Оскільки права жінок зросли, у чоловіків, здається, знижується кількість прав і становище в суспільстві.
14. Жінки не можуть працювати й піклуватися про свої сім'ї одночасно.
15. Чоловіки, як правило, більш відповідальні, ніж жінки.

16. Жінка не повинна ставити свою кар'єру на перше місце: спочатку має думати про чоловіка.

17. Жінки не можуть досягти успіху в професіях, де переважають чоловіки, наприклад, інжиніринг.

18. Ухвалюючи рішення, чоловіки схильні бути більш раціональними, ніж жінки.

19. Жінки занадто емоційні, щоб бути ефективними лідерами.

20. Якщо жінки та чоловіки разом керують виконавчими радами, то це викликає проблеми.

БЛОК 4

Інструкція: нижче наведені певні особистісні якості . Прочитайте і оцініть, якою мірою у вас виражена кожна із них . Відповіді можуть бути 7 видів:

- «Зовсім не виражена» - 1 бал;
- «Скоріше за все не виражена» - 2 бали;
- «Виражена не сильно» - 3 бали;
- «Виражена посередньо» - 4 бали;
- «Виражена достатньо» - 5 балів;
- «Яскраво виражена» - 6 балів;
- «Виражена дуже сильно» - 7 балів.

1. Самостійність.

2. Поступливість.

3. Доброта, милосердя.

4. Вміння постояти за себе.

5. Чутливість до проблем інших людей.

6. Схильність до самоаналізу.

7. Незалежність від впливу оточення.

8. Сором'язливість.
9. Сумлінність.
10. Атлетичність.
11. Ніжність.
12. Артистичність.
13. Здатність чинити тиск на інших, відстоювати власну точку зору.
14. Уміння вмовити, переконати.
15. Терпимість.
16. Самовладання, витримка.
17. Розвинута інтуїція.
18. Законослухняність, схильність до дотримання певних правил.
19. Енергійність.
20. Емоційна вразливість.
21. Надійність.
22. Здатність тверезо мислити.
23. Жалісливість.
24. Ревнивість.
25. Керівні, організаторські здібності.
26. Вірність, надійність.
27. Правдивість.
28. Схильність до ризику.
29. Чуйність.

30. *Чесність.*
31. *Рішучість.*
32. *Співчутливість, здатність до співпереживання.*
33. *Щирість.*
34. *Само реалізованість у професійній діяльності.*
35. *Турботливість, здатність до опіки.*
36. *Працелюбність.*
37. *Наполегливість.*
38. *Лагідність.*
39. *Самовдоволеність.*
40. *Мужність, сміливість.*
41. *Дбайливість, акуратність.*
42. *Гордість.*
43. *Здатність захистити когось.*
44. *Тактовність, делікатність.*
45. *Вміння підтримувати дружні стосунки.*
46. *Амбітність, честолюбство.*
47. *Легковірність.*
48. *Відповідальність.*
49. *Схильність до азартних ігор.*
50. *Балакучість, схильність до пліткарства.*
51. *Уміння пристосовуватися.*

52. *Побоювання виявити слабкодухість.*

53. *Сентиментальність.*

54. *Непостійність.*

55. *Сила волі.*

56. *Любов до дітей.*

57. *Вихованість.*

58. *Схильність до змагання.*

59. *Схильність до пліткарства.*

60. *Оптимізм.*

Дякуємо, що взяли участь у даному опитуванні. Ваші відповіді дуже цінні та безсумнівно допоможуть нам у дослідженні.

Додаток Б

	Стать	N	M	S.D.	t	Значимість (2-стороння)
Рівень стереотипності	хлопці	25	40.28	10.99818	6.992	.000
	дівчата	25	29.80	9.97079	3.530	.001
Внутрішні індивідуально значущі мотиви	хлопці	25	16.72	4.94571	3.530	.001
	дівчата	25	16.80	5.10718	-.056	.955
Внутрішні соціально значущі мотиви	хлопці	25	17.04	5.31099	-.056	.955
	дівчата	25	16.24	5.01066	.548	.586
Зовнішні позитивні мотиви	хлопці	25	15.48	4.49184	.548	.586
	дівчата	25	15.76	3.45543	-.247	.806
Зовнішні негативні мотиви	хлопці	25	13.96	4.83460	-.247	.806
	дівчата	25	13.08	4.22216	.685	.496
Зовнішні мотиви	хлопці	25	29.44	8.63655	.685	.496
	дівчата	25	28.84	6.92628	.271	.788
Внутрішні мотиви	хлопці	25	33.76	9.91329	.271	.788
	дівчата	25	33.04	9.65004	.260	.796
Фемінність	хлопці	25	3.41	.33665	-9.086	.000
	дівчата	25	4.28	.33883	-9.086	.000
Маскулінність	хлопці	25	4.56	.34813	-9.086	.000
	дівчата	25	3.72	.48778	6.992	.000

	Вибір	N	M	S.D.	t	Значимість (2-стороння)
Рівень стереотипності	самостійний	31	4,09	,66813	-,857	,396
	інше	19	4,23	,45600	-,937	,354
Внутрішні індивідуальні значущі мотиви	самостійний	31	16,74	5,50738	-,032	,974
	інше	19	16,78	4,10391	-,035	,972
Внутрішні соціально значущі мотиви	самостійний	31	16,09	5,47330	-,956	,344
	інше	19	17,52	4,50146	-1,003	,322
Зовнішні позитивні мотиви	самостійний	31	12,26	4,26589	-2,679	,010
	інше	19	15,58	4,23367	-2,684	,011
Зовнішні негативні мотиви	самостійний	31	15,22	3,61211	-,895	,375
	інше	19	16,26	4,51961	-,848	,403
Зовнішні мотиви	самостійний	31	4,09	,66813	-,857	,396
	інше	19	4,24	,45600	-,937	,354
Внутрішні мотиви	самостійний	31	3,85	,52409	,097	,923
	інше	19	3,83	,60783	,094	,926

Додаток В

	Початковий	Видобутий
Рівень стереотипності	1.000	.583
Внутрішні індивідуально значущі мотиви	1.000	.799
Внутрішні соціально значущі мотиви	1.000	.837
Зовнішні позитивні мотиви	1.000	.730
Зовнішні негативні мотиви	1.000	.710
Внутрішні мотиви	1.000	.889
Зонішні мотиви	1.000	.861
Фемінність	1.000	.709
Маскулінність	1.000	.717

Ф а к т о р	Початкові власні значення			Вилучення сум квадратів навантажень			Суми обертання квадратів навантажень		
	Загальний	% дисперсії	Кумулятивний %	Загальний	% дисперсії	Кумулятивний %	Загальний	% дисперсії	Кумулятивний %
1	4.884	54.261	54.261	4.884	54.261	54.261	4.878	54.202	54.202
2	1.951	21.680	75.942	1.951	21.680	75.942	1.957	21.740	75.942
3	.774	8.599	84.541						
4	.560	6.226	90.766						
5	.394	4.375	95.141						
6	.293	3.257	98.398						
7	.144	1.602	100.000						
8	- 1.195E- 016	-1.328E- 015	100.000						
9	- 4.986E- 016	-5.540E- 015	100.000						

	Фактор	
	1	2
Рівень стереотипності	.153	.748
Внутрішні індивідуально значущі мотиви	.894	-.017
Внутрішні соціально значущі мотиви	.915	.012
Зовнішні позитивні мотиви	.854	.029
Зовнішні негативні мотиви	.840	.071
Внутрішні мотиви	.943	-.002
Зонішні мотиви	.926	.056
Фемінність	.142	-.830
Маскулінність	-.153	.833

	Компонент	
	1	2
Рівень стереотипності	.185	.741
Внутрішні індивідуально значущі мотиви	.892	-.055
Внутрішні соціально значущі мотиви	.914	-.027
Зовнішні позитивні мотиви	.855	-.007
Зовнішні негативні мотиви	.842	.035
Внутрішні мотиви	.942	-.043
Зонішні мотиви	.927	.017
Фемінність	.106	-.835
Маскулінність	-.117	.838

Компонент	1	2
1	.999	-.043
2	.043	.999

Додаток Г

		Рівень стереотипності	Внут. інд. значущі мотиви	Внут. соц. значущі мотиви	Зовн. позит. мотиви	Зовн. негат. мотиви	Феміністичність	Маскуліність
Рівень стереотипності	Кореляція Пірсона	1	.129	.187	.066	.136	-.423**	.413**
	Значимість (2-стороння)		.371	.193	.649	.346	.002	.003
	N	50	50	50	50	50	50	50
Внут. інд. значущі мотиви	Кореляція Пірсона	.129	1	.840**	.683**	.604**	.080	-.187
	Значимість (2-стороння)	.371		.000	.000	.000	.580	.192
	N	50	50	50	50	50	50	50
Внут. соц. значущі мотиви	Кореляція Пірсона	.187	.840**	1	.671**	.679**	.124	-.143
	Значимість (2-стороння)	.193	.000		.000	.000	.392	.323
	N	50	50	50	50	50	50	50
Зовн. позитивні мотиви	Кореляція Пірсона	.066	.683**	.671**	1	.670**	.060	-.077
	Значимість (2-стороння)	.649	.000	.000		.000	.676	.596
	N	50	50	50	50	50	50	50
Зовн. негативні мотиви	Кореляція Пірсона	.136	.604**	.679**	.670**	1	.116	-.008
	Значимість (2-стороння)	.346	.000	.000	.000		.424	.957
	N	50	50	50	50	50	50	50
Феміністичність	Кореляція Пірсона	-.423**	.080	.124	.060	.116	1	-.587**
	Значимість (2-стороння)	.002	.580	.392	.676	.424		.000
	N	50	50	50	50	50	50	50
Маскуліність	Кореляція Пірсона	.413**	-.187	-.143	-.077	-.008	-.587**	1
	Sig. (2-tailed)	.003	.192	.323	.596	.957	.000	
	N	50	50	50	50	50	50	50